

Милутин Тадић • Коста Николић

МОЈА ОТАЏБИНА СРБИЈА

уџбеник за средњи узраст ученика
од 4. до 6. разреда основне школе

ПОСЕБАН ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА
И ВАСПИТАЊА У ИНОСТРАНСТВУ

Милутин Тадић
Коста Николић

МОЈА ОТАЏБИНА СРБИЈА

уџбеник за средњи узраст ученика
од 4. до 6. разреда основне школе

ПОСЕБАН ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА
И ВАСПИТАЊА У ИНОСТРАНСТВУ

Завод за уџбенике – Београд

Рецензенти:

1. др Бојан Димитријевић, научни саветник у Институту за савремену историју у Београду,
2. др Љиљана Живковић, доцент Географског факултета Универзитета у Београду,
3. Радмила Николић, наставник посебног програма основног образовања и васпитања у иностранству, у Швајцарској (школске 2006/07, 2007/08, 2008/09),
4. др Весна Димитријевић, професор историје у ОШ "Лаза Костић" у Београду,
5. мр Раде Гачевић, професор географије у ОШ „Олга Петров“ у Падинској Скели,
6. Душица Видановић, професор географије у ОШ „Иван Гундулић“ у Београду,
7. Бојана Лончар, професор историје у ОШ „Владислав Рибникар“ у Београду

Уредници

мр Небојша Јовановић
Зоран Тошић

Одговорни уредник
Слободанка Ружичић

За издавача
Милољуб Албијанић,
директор и главни уредник

Министар просвете Републике Србије, решењем број 650-02-00112/2011-06 од 9. 2. 2011. године, одобрио је овај електронски уџбеник за предмет моја отаџбина Србија за средњи узраст ученика од 4. до 6. разреда основне школе у образовно-васпитном раду у иностранству према Посебном програму основног образовања и васпитања у иностранству.

© ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ, Београд 2011.

Ово дело не сме се умножавати, фотокопирати и на било који начин репродуковати, ни у целини, а ни у деловима, без писменог одобрења издавача.

МОЈА ОТАЏБИНА – РЕПУБЛИКА СРБИЈА

Површина: 88 361 km²

Број становника: 9 398 000*

Република Србија је држава српског народа и свих грађана који у њој живе. Главни град је **Београд** (1,5 милиона становника) – административно, економско и културно средиште Србије.

Територија Републике Србије је јединствена и недељива. У саставу Републике Србије су две **аутономне покрајине**: **Војводина** и **Косово и Метохија**.

Од 1999. године (након окончања 78-дневног НАТО бомбардовања територије Србије), Аутономна Покрајина Косово и Метохија налази се под привременом управом Уједињених нација.

У Републици Србији у службеној употреби су **српски језик** и **ћирилично писмо**.

Карта Србије

Сви смо прво научили да говоримо српски језик. Српски је **матерњи језик**, за разлику од **говорног језика** којим се обично изражавамо. На пример, Милени у Берлину (Немачка) говорни је немачки језик, Лазару у Атини (Грчка) говорни је грчки, а Јовани у Торонту (Канада) енглески језик. Међутим, све нас чврсто повезује **српски**, као **матерњи језик**.

Миленини родитељи су рођени и одрасли у Србији, Лазареви у Босни и Херцеговини, Јованина мајка рођена је у Црној Гори, а отац у Хрватској. Без обзира на то што наши родитељи и ми водимо порекло из данас различитих држава, свима нама којима је српски језик матерњи, ма где живели, Србија је заједничка **отаџбина**. То нам нико не одређује нити намеће, ми је **доживљавамо** као такву.

Грб Србије

Застава Србије

* У Србији има 7 498 000 становника по попису из 2002. године (без података за Косово и Метохију, јер попис није спроведен). Број од 1 900 000 становника на Косову и Метохији је процена из 2001. године.

Географија моје отаџбине

Аутор: Милуџин Тадић

САДРЖАЈ

1. ГДЕ СЕ НАЛАЗИ СРБИЈА	6
Србија на глобусу.....	6
Србија на карти света	7
Провери и утврди своје знање о отаџбини	8
2. СРБИЈА НА КАРТИ ЕВРОПЕ	10
Провери и утврди своје знање о отаџбини	12
3. ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ	14
Како је приказан географски садржај на карти Србије.....	15
Границе Србије и суседне земље	16
Провери и утврди своје знање о отаџбини	18
4. СРПСКИ ДРЖАВНИ СИМБОЛИ: ЗАСТАВА, ГРБ И ХИМНА	20
Боже правде	22
Провери и утврди своје знање о отаџбини	24
5. ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ: РЕЉЕФ СРБИЈЕ	26
Рељефне области Србије	26
Провери и утврди своје знање о отаџбини	30
6. ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ: РЕКЕ, ЈЕЗЕРА И БАЊЕ СРБИЈЕ	32
Реке Србије.....	33
Језера Србије.....	34
Минералне воде и бање.....	35
Провери и утврди своје знање о отаџбини	36

Симболи који се користе у уџбенику

Мање
познате
речи

Сазнајте
више

1. ГДЕ СЕ НАЛАЗИ СРБИЈА

отаџбина (домовина, постојбина) – земља, држава у којој се неко родио и одрастао; земља из које неко води порекло, одакле потиче

глобус – умањен модел Земљине лопте

Светски океан – водени омотач Земље који окружује континенте и острва. Дели се на четири океана: Тихи (Пацифик), Атлантски (Атлантук), Индијски и Северни ледени океан.

У свакој учионици налази се **глобус**, а многи од нас га имају и код своје куће. Копно које је приказано на глобусу припада некој **држави**. Загледани у ту необичну „слагалицу”, сви се ми запитамо: *Који од њих неједнаких и разнобојних делова припада нашој отаџбини – Србији? Где је Србија, држава из које потичемо, у којој смо се родили и одрасли, ми или наши преци?*

На ово питање могу се чути различити одговори. На другој страни глобуса – рећи ће Милош који сада живи у Аустралији. Са друге стране Атлантског океана – одговориће Милена која сада живи у Северној Америци. Далеко, далеко на северу – показаће Иван и Марија који су се са родитељима доселили у Јужноафричку Републику. Нико од њих не греша, али свако од њих положај Србије одређује у односу на земљу у којој живи. Да би то одређивање важило за свакога, без обзира где се налази, потребан нам је **глобус**.

СРБИЈА НА ГЛОБУСУ

- Слика 1. – Србија се налази на северној полулопти, на пола пута између екватора и северног пола.

На глобусу је верно приказана Земљина површина, само је све милионима пута умањено. Глобус има осовину око које се може обртати, као што се и Земља обрће. Тамо где осовина продире површину глобуса налазе се **географски полови**, северни и јужни. Тачно на пола пута између географских полови уцртана је кружница која се назива **екватор**.

Екватор дели Земљину лопту на северну и јужну полулопту; северна је она у чијем је центру северни географски пол. Србија се налази на северној полулопти (сл. 1), што значи да у њој пролеће почиње 21. марта, лето 21. јуна, јесен 23. септембра, а зима 22. децембра. Србија се налази приближно на пола пута између екватора и северног географског пола, па се у њој редовно смењују дан и ноћ, а најдужи дан траје 15,5 часова. Сунчево зрачење је умерено, па у Србији није ни превише топло ни превише хладно.

▲ Слика 2. – Карта света: Србија се налази у Европи, која је шеста по величини и трећа по броју становника међу континентима.

СРБИЈА НА КАРТИ СВЕТА

Две трећине површине Земље покрива **Светски океан**, док преосталу трећину заузима копно. Док је светски океан целовит, светско копно је рапчлањено на седам огромних целина које се називају **континенти**. То су Европа, Азија, Африка, Северна Америка, Јужна Америка, Аустралија и Антарктида. Србија се налази у Европи, континенту који је на 6. месту по величини, али на трећем месту по броју становника.

Једним погледом можемо обухвати само једну полулопту глобуса, па не можемо видети све континенте. Због тога су географи површину глобуса развили у раван и добили **карту света**. Зидна карта света се поставља тако да је север горе, југ доле, исток десно, а запад лево.

На карти света (сл. 2) очигледно је да Аустралија, у односу на Европу, лежи далеко на истоку, док се Северна Америка налази далеко на западу. Зато у Аустралији Сунце увек излази раније него у Србији, док у Северној Америци увек излази касније него у Србији: када је у Србији подне, у Аустралији је близу поноћ, а у Северној Америци је тек јутро истог дана.

РЕЗИМЕ

Србија се налази на северној Земљиној полулопти, приближно на пола пута између екватора и северног географског пола. Захваљујући томе, Сунчево зрачење је умерено, па у Србији није ни превише топло нити превише хладно.

Србија се налази у Европи, континенту који је шести по величини, али зато трећи по броју становника.

Колико је далеко Србија

Удаљеност до Србије исказаћемо преко најкраћих удаљености између главног града Србије, Београда, и неких великих градова земаља у којима живи велики број Срба. На пример, најкраћа удаљеност до Стокхолма (Шведска) је 1 620 km (или близу три часа лета авионом), до Торонта (Канада) 7 470 km (или десет часова лета авионом), а до Сиднеја 15 700 km (или 24 часа лета авионом).

ПРОВЕРИ И УТВРДИ СВОЈЕ ЗНАЊЕ О ОТАЏБИНИ

ГДЕ СЕ НАЛАЗИ СРБИЈА

1. Напиши четири следећа појма на језику земље у којој живиш:

глобус

свет

океан

континент

2. Дате географске појмове и називе распореди у правоуганике са леве стране (имај у виду да су два вишка), тако да се нађу испред одговарајућег објашњења.

Свејски океан, северна Земљина полулопта, Европа, јужна Земљина полулопта, глобус, континент, свет

Земљина полулопта на којој се налази Србија

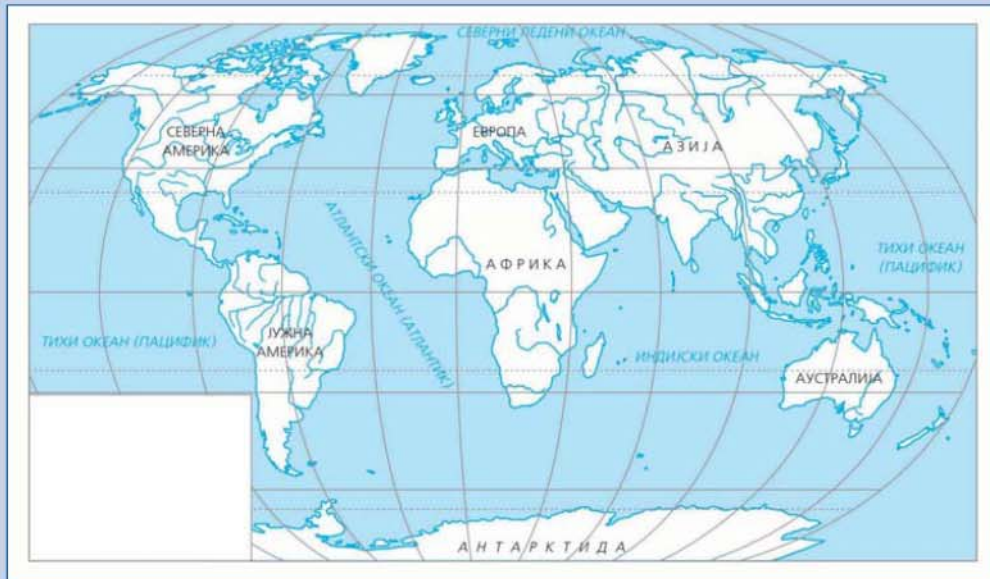
Највећа копнена целина

Целовити водени омотач Земље

Умањени модел Земљине лопте

Континент на коме се налази Србија

3. На карти света (сл. 3) континенте обој наранџастом бојом и стрелицом покажи где се налази Србија.

Слика 3. – Нема карта Света

4. На карти Европе (сл. 4) територију Србије обој црвеном бојом и упиши назив Србија.

Слика 4. – Нема карта Европе

2. СРБИЈА НА КАРТИ ЕВРОПЕ

Јужна Европа – део Европе који чине Земље око Средоземног мора. Укључује три велика полуострва: Пиринејско, Апенинско и Балканско.

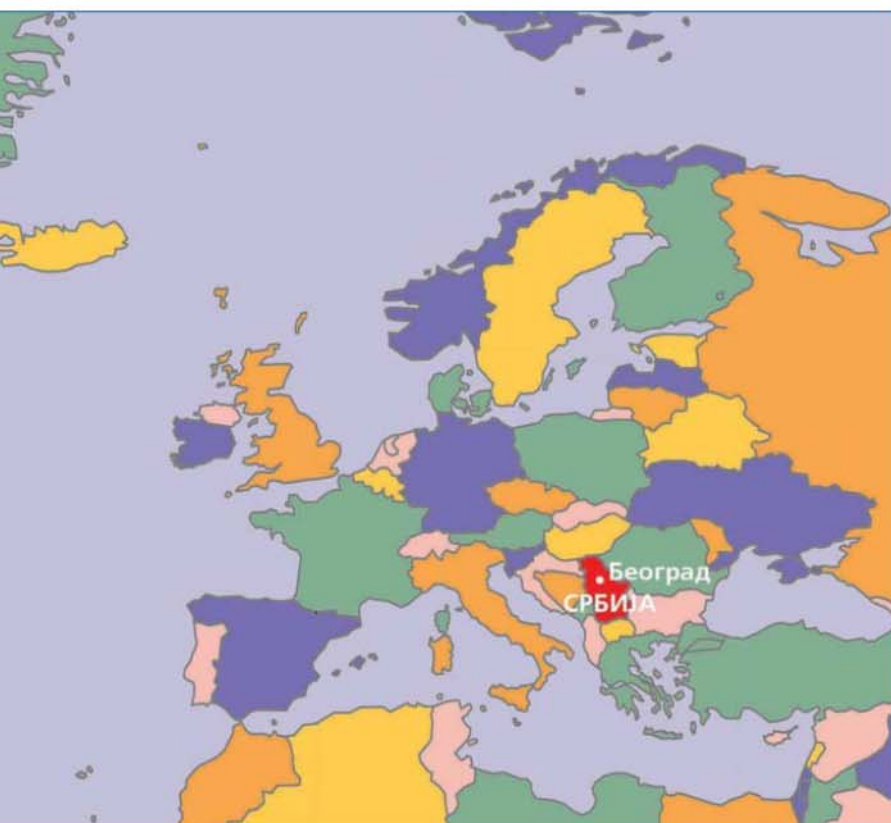
полуострво – део копна који далеко заклази у море, опкољен са три стране водом

Према странама света, Европа се дели на неколико засебних целина: на Источну, Западну, Северну, Јужну и Средњу Европу. Свака од њих обухвата неколико држава које су сличне по својим природним и друштвеним обележјима. На пример, Немачка и Аустрија спадају у Средњу Европу, Шведска и Данска у Северну, Француска и Холандија у Западну, Пољска и Чешка у Источну, а Италија и Шпанија у Јужну Европу. Србија се налази у Јужној Европи (сл. 1).

У Јужној Европи налази се 17 земаља које су распоређене око Средоземног мора. На **Балканском полуострву** смештено је девет јужноевропских држава укључујући и Србију. Оне се називају **Балканске земље**. Србија је, дакле, Балканска земља.

Балканско полуострво (Балкан) је треће по величини европско полуострво. Има облик великог троугла (сл. 2) чије две странице заплускује *Средоземно море*. Трећа, копнена страница протеже се приближно правцем исток–запад, дуж токова три реке – Соче, Саве и Дунава – па се у шали каже да оно и нема копнене границе. По дугачкој копненој страни отворено је ка северу и спојено са „остатком“ Европе, а са јужне стране отворено је ка Средоземном мору. Долинама великих река (Дунава, Мораве и др.) воде најкраћи копнени путеви из Средње и Западне Европе ка јужној Азији. Зато Балканско полуострво представља кључну копнену везу између Европе и Азије. Србија заузима централно место на Балкану и због тога има врло важан саобраћајно-географски положај.

У Европи се налазе 44 државе (сл. 1), од којих је десет формирано у последњој деценији 20. века. Ту су земље које

▲ Слика 1. – Карта Европе: Србија се налази у Јужној Европи, на Балканском полуострву.

▲ Слика 2. – Карта Балкана: Србија заузима централно место на Балканском полуострву

су по површини много веће од Србије, као што су, на пример, Русија и Француска, али и земље које су много мање од Србије, на пример Луксембург и Малта. Приближно, број европских земаља већих од Србије једнак је броју европских земаља мањих од ње. То исто важи и када Србију и друге европске земље поредимо по броју становника. Дакле, Србија је европска земља средње величине.

РЕЗИМЕ

Србија је европска земља средње величине, и по површини и по броју становника. Налази се у Јужној Европи, у централном делу Балканског полуострва. Преко Балканског полуострва воде најкраћи копнени путеви из Средње и Западне Европе ка Блиском истоку. Зато Србија има врло важан саобраћајно-географски положај.

Јован Цвијић – највећи српски географ

Најбољи познавалац Балкана био је српски географ Јован Цвијић (сл. 3), о чему сведоче и ове речи чешког географа Јиржи Данаеша из 1924. године: „Цвијићев научни рад променио је из основа наша знања о Балканском полуострву. До његове појаве Балканско полуострво било је *terra incognita* (непозната земља), а данас представља најбоље испитану област на Земљиној површини.

▲ Слика 3. – Јован Цвијић (1865–1927)

ПРОВЕРИ И УТВРДИ СВОЈЕ ЗНАЊЕ О ОТАЏБИНИ

СРБИЈА НА КАРТИ ЕВРОПЕ

1. Напиши следеће географске називе на језику земље у којој живиш.

Европа

Балкан

2. Дате географске појмове и називе распореди у правоуганике са леве стране (имај у виду да су два вишка), тако да се нађу испред одговарајућег објашњења.

Јужна Европа, Западна Европа, Јован Цвијић, Јосиф Панчић, Балканско полуострво

Део Европе у коме се налази Србија

Полуострво на коме се налази Србија

Највећи српски географ

3. На линије са леве стране упиши ТАЧНО или НЕТАЧНО. Ако је нетачно, испод напиши како треба да гласи.

1. У Европи се налазе 33 државе.

.....

2. Србија је јужноевропска и Балканска земља.

.....

3. Србија се убраја међу мале европске земље.

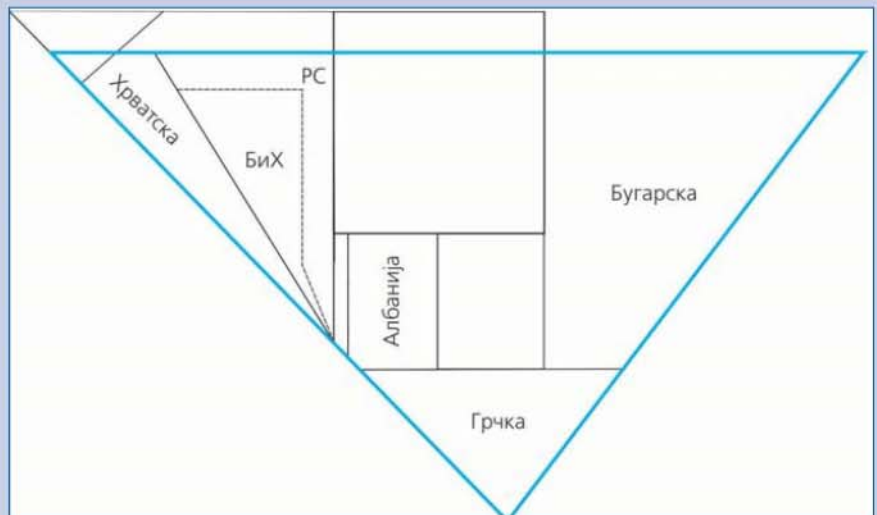
.....

4. На некој карти (сл. 4) територије Балканских земаља обој различитим бојама, а територију Србије обој црвеном бојом.

Слика 4. – Нема карта Балканског полуострва

5. На слици 5 Балканско полуострво је приказано као плави троугао, а Балканске земље као различити геометријски ликови. (Само за неке од њих уписани су и називи.) Обој црвеном бојом геометријски лик који представља Србију знајући да она заузима централно место на Балкану.

Слика 5

3. ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ

▲ Слика 1. – Зидна карта Србије

Глобус је умањени модел Земљине лопте. Умањење на школским глобусима је најчешће 40 милиона пута. Описујући такав глобус, кажемо: **размер** глобуса је 1 : 40 000 000. Тај однос нам говори колико су пута на глобусу смањене све дужине са Земљине лопте.

Карте света у географском атласу обично су урађене у размери 1 : 80 000 000, а зидне карте света у размери 1 : 20 000 000. За све те размере географи кажу да су „ситни“, због тога што су ситни сви географски објекти приказани на њима. Тако и нашу отаџбину Србију једва успевамо да пронађемо на тим картама.

Због тога свака земља, па и Србија, израђује карте у крупнијој размери. На тим картама се једним погледом може обухватити цела земља – њене планине и реке, насеља и саобраћајнице. Зидна карта Србије која се налази у нашим учионицама најчешће је урађена у размери 1 : 300 000 (сл. 1).

Географска карта Србије, као и свака друга карта, урађена је на листу папира. Унутар оквира карте приказани су **географски садржај** и **картографска мрежа**. Географски садржај чине природни елементи (планине и реке) и друштвено-географски елементи (насеља, саобраћајнице, привредни и културни објекти, границе). Картографска мрежа је састављена од међусобно нормалних линија помоћу којих на њој лако одређујемо међусобни положај места.

◀ Слика 2. – Саставни делови карте Србије (и сваке друге географске карте)

КАКО ЈЕ ПРИКАЗАН ГЕОГРАФСКИ САДРЖАЈ НА КАРТИ СРБИЈЕ

Географски садржај на карти Србије приказан је помоћу тачака, линија, боја, знакова, географских назива и бројева (сл. 3). **Тачкама** су означени планински врхови поред којих стоје бројеви (надморске висине тих врхова). **Линијама** су исцртане контуре језера, реке, путеви, пруге, државне границе. **Картографским знацима** су приказана насеља, а бојама је приказан рељеф; знаци и боје су објашњени у **легенди** која се налази на доњој белини листа карте.

На карти Србије **географски називи** уписани су ћириличким писмом (сл. 3). Различите су величине, облика и боје. На пример, називи насеља на карти Србије исписани су водоравно, усправним словима црне боје, чија величина говори о величини насеља. Називи река исписани су дуж њеног тока, косим словима плаве боје.

▲ Слика 3. – Исецак карте Србије: насеља су уписана различитим круговима, зависно од броја становника, а њихови називи су уписани водоравно, црним словима; називи река уписани су плавим косим словима.

Картографски знаци

Картографски знаци приказују географске објекте који се због малих димензија не могу приказати у размери карте. На пример, ту спадају објекти, као што су манастир, рудник, бања и пећина (сл. 3). Истовремено, картографски знаци показују где се ти објекти налазе. На питање који је картографски знак најбољи, географи једноставно одговарају: *Онај код кога је на први поглед јасно на који се географски објекти односи.* На пример, сви одмах схватимо да када нацртана плавом бојом представља бању, а укрштени пијук и чекић, рудник (сл. 3).

Карта треба да је лепа за око

Осим за приказивање рељефа, боје су се одувек користиле и да би географске карте биле лепе за око. Географска карта није само производ науке и технике него је често и уметничко дело. У складу с тим, може се рећи да је картографија истовремено наука, техника и уметност.

ГЕОГРАФИЈА

Државна граница

Државна граница је линија која ограничава државну територију. Одређују се на основу међудржавних уговора, обележава на терену граничним знаковима и уцртава на карти.

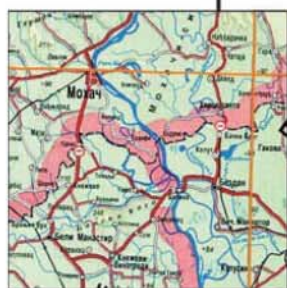
ГРАНИЦЕ СРБИЈЕ И СУСЕДНЕ ЗЕМЉЕ

На карти Србије јасно се уочава њена државна граница. Граница уоквирује **државну територију** Србије. Србији припада простор испод и изнад њене територије, са свим природним богатствима у тим просторима.

Најсевернија тачка

Код граничног прелаза Келебија, према Мађарској (општина Суботица)

Најзападнија тачка

На средини пловног пута Дунава код Бездана, на тремеђи Србије, Хрватске и Мађарске (општина Сомбор)

Најисточнија тачка

Врх Сребрна глава (1 862 m) на Старој планини, на граници са Бугарском (општина Пирот)

Слика 4. – Граница Републике Србије са исечцима карата на којима су приказане њене крајње тачке: најсевернија, најјужнија, најзападнија и најисточнија

Најјужнија тачка

Код села Рестелица на Шар-планини, на граници према Македонији (општина Гора)

Од најсеверније тачке (на граници са Мађарском) до најјужније тачке (на граници са Албанијом) државна територија Србије протеже се близу 500 km. У средишту територије Србије налази се град Крагујевац (сл. 4).

Србија се граничи са осам земаља, више него иједна европска земља (не рачунајући Русију). Полазећи са севера, у правцу кретања казаљке на часовнику, то су: Мађарска, Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Хрватска (сл. 4). Мађарска и Румунија припадају Средњој Европи, а шест преосталих суседних земаља су Балканске земље.

У Србији живе и припадници народа који су већински у суседним државама, на пример Албанци и Мађари. Такве заједнице се називају **националне мањине**. Такође, много Срба живи у суседним земљама, а највише у Босни и Херцеговини (у Републици Српској), Црној Гори и Хрватској. Србија штити права националних мањина унутар својих граница, а истовремено се залаже за поштовање права Срба који живе ван Србије.

Земља – држава

Када се говори о Србији, некада се каже *земља*, а некада *држава*. Када се каже **земља Србија**, мисли се на њену територију. Када се каже **држава**, мисли се на Србију као политичку заједницу. Српски народ има своју државу – Републику Србију – у којој трајно живи, има власт и своје законе. Она је и држава свих грађана који у њој живе.

РЕЗИМЕ

Територија Србије уоквирена је на географским картама државном границом. У средишту територије Србије налази се град Крагујевац.

Србија се граничи са осам земаља, а то су: Мађарска, Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Хрватска. Осим Срба, у Србији живи и више националних мањина.

географска карта – умањен цртеж Земљине површине или њеног дела
размер (размера, мерило) – однос било које дужине на карти и њој одговарајуће дужине на површини Земље
атлас – низ карата увезан у књигу које чине целину по садржају и намени
легенда карте – графички приказ картографских знакова са објашњењима њиховог значења
географски називи – властита имена географских објеката (континентата, океана, мора, острва, река, језера, држава, насеља и др.)

ПРОВЕРИ И УТВРДИ СВОЈЕ ЗНАЊЕ О ОТАЏБИНИ

ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ

1. Напиши четири следећа појма на језику земље у којој живиш.

географска карта

размер

север

југ

2. Дате географске појмове и називе распореди у правоуганике са леве стране (имај у виду да је један вишка), тако да се нађу испред одговарајућег објашњења.

Мађарска, географски називи, легенда, Србија, размер, географски садржај

Земља која се налази јужно од Мађарске и северно од Албаније

Све оно што је приказано унутар рама географске карте

Приказ картографских знакова са објашњењима

Властита имена географских објеката

Северни сусед Србије

3. На линије са леве стране упиши ТАЧНО или НЕТАЧНО. Ако је нетачно, испод напиши како треба да гласи.

1. Србија се граничи са седам земаља.

.....

2. Све земље са којима се граничи Србија припадају Балканским земљама.

.....

3. У Средишту територије Србије налази се град Крагујевац.

.....

4. На некој карти (сл. 5) црвеном бојом обој територију Србије, а онда различитим бојама и приказане територије њених суседа. Упиши њихове називе.

Слика 5. – Нема карта Србије са деловима суседних земаља

4. СРПСКИ ДРЖАВНИ СИМБОЛИ: ЗАСТАВА, ГРБ И ХИМНА

▲ Слика 1. – Мали грб Србије (горе) и Велики грб Србије (доле)

Само слога Србина спашава

Четири С (односно оцила) на грбу Србије временом су добила незванично значење српске изреке: „Само слога Србина спашава“.

Свака држава усваја одређена знамења: грб, заставу и химну – која је симболично представљају.

Грб Републике Србије користи се као Велики грб и Мали грб. Велики грб јесте црвени штит на којем се налази, између два златна крина у подножју, двоглави сребрни орао. На орловим грудима налази се црвени штит, на којем је сребрни крст са четири оцила. Штит је крунисан златном круном Немањића и заогрнут богато украшеним плаштом крунисаним златном круном (сл. 1, доле). На Малом грбу нема плашта са круном (сл. 1, горе; сл. 2).

▲ Слика 2. – Рељефно урађен Велики грб Србије између две државне заставе на којима се налази Мали грб.

Велики грб се употребљава на зградама највиших државних органа, као што су Народна скупштина и Влада, а у иностранству на зградама амбасада Србије. Такође, Велики грб се налази на државном печату и новцу. Мали грб се употребљава на зградама осталих државних органа, на Државној застави (сл. 2) и на војним заставима, на униформама и сл.

Застава Србије постоји и користи се као Народна застава и као Државна застава (сл. 3), са размерама 3:2 (дужина према висини).

Народна застава је хоризонтална тробојка са пољима истих висина, одозго надоле: црвена, плава и бела. **Државна застава** изгледа исто, с тим што лево од њеног центра стоји Мали грб Републике Србије.

Народна застава вије се сваки дан на зградама органа Републике Србије, а Државна застава вије се на зградама највиших органа на државни празник Републике Србије. У дане жалости сви државни органи истичу Државну заставу Републике Србије на пола копља.

Осим грба и заставе, свака држава има своју **химну** – службену песму која се свира, пева или и свира и пева у свечаним приликама: током државних празника, приликом дочека шефова страних држава, међународних спортских такмичења, доделе медаља (сл. 4), војних парада итд. Химна Републике Србије је свечана песма „Боже правде“ Јована Ђорђевића (1872), на музику Даворина Јенка. То је првобитно била химна Краљевине Србије. (Разлика је у томе што су у савременој химни промењени стихови у којим се спомиње краљ.)

Током извођења химне Републике Србије сви присутни одају јој уобичајене почести (устајање, поздрављање).

▲ Слика 4 – Репрезентација Србије у ватерполу, са раширеном Државном заставом, пева химну Србије након освајања светског првенства 2009. године у Риму

▲ Слика 3. – Народна застава Србије (горе) и Државна застава Србије (доле)

Шта се не сме

- На заставу и грб Републике Србије не може се ништа исписати, нити се они могу мењати.
- Застава Републике Србије не сме бити изложена тако да додирује тло, нити као подлога или завета.
- Заставом се не могу прекривати возила, нити се могу украшавати конференцијски столови или говорнице.

БОЖЕ ПРАВДЕ

Боже правде, ти што спасе
од пропасти досад нас,
чуј и одсад наше гласе
и од сад нам буди спас.

Моћном руком води, брани
будућности српске брод,
Боже спаси, Боже храни,
српске земље, српски род!

Сложи српску браћу драгу
на свак дичан славан рад,
слога биће пораз врагу
а најјачи српству град.

Нек на српској блиста грани
братске слоге златан плод,
Боже спаси, Боже храни
српске земље, српски род!

Нек на српско ведро чело
твог не падне гнева гром
Благослови Србу село
поље, њиву, град и дом!

Кад наступе борбе дани
к' победи му води ход
Боже спаси, Боже храни
српске земље, српски род!

Из мрачнога сину гроба
српске славе нови сјај
настало је ново доба
Нову срећу, Боже дај!

Отаџбину српску брани
пет вековне борбе плод
Боже спаси, Боже брани
моли ти се српски род!

Грбом, заставом и химном Републике Србије представља се Република Србија и изражава припадност Републици Србији. Ако се застава Републике Србије истиче у иностранству, она ће бити уз заставу земље домаћина, увек са десне стране, спреда гледано.

РЕЗИМЕ

Као и свака друга држава, Република Србија има свој грб, заставу и химну. На штиту у средишту грба Србије налазе се четири С која су у народу попримила значење „Само слога Србина спасава“.

Застава Србије постоји као Народна и Државна застава. Народна застава је хоризонтална тробојка са пољима, одозго надоле: црвено, плаво и бело. Државна застава изгледа исто, с тим што садржи грб.

Химна Републике Србије је свечана песма „Боже правде“. Током извођења химне Републике Србије сви присутни је поздрављају устајањем.

оцило (огњило, кресиво) – назив за знак сличан слову „С“ у српском грбу; комад челика којим се некада, када су шибице биле реткост, ударало о кремен-камен да се изазове варница и запали ватра

химна – службена државна песма која се свира или пева у свечаним приликама

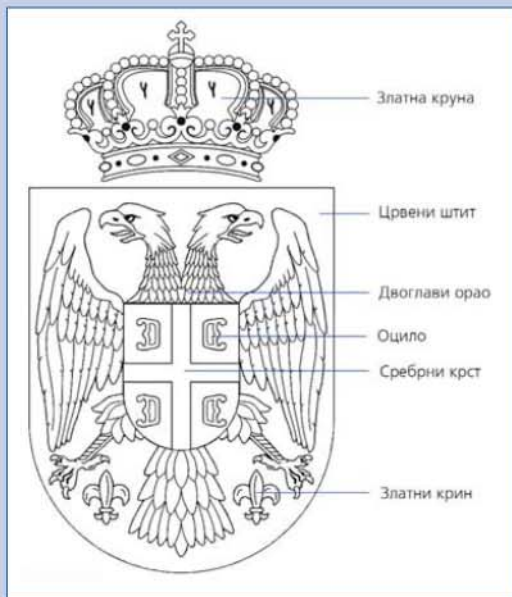
▼ Застава Србије се у свечаним приликама користи као симбол који представља Државу

ПРОВЕРИ И УТВРДИ СВОЈЕ ЗНАЊЕ О ОТАЏБИНИ

СРПСКИ ДРЖАВНИ СИМБОЛИ: ЗАСТАВА, ГРБ И ХИМНА

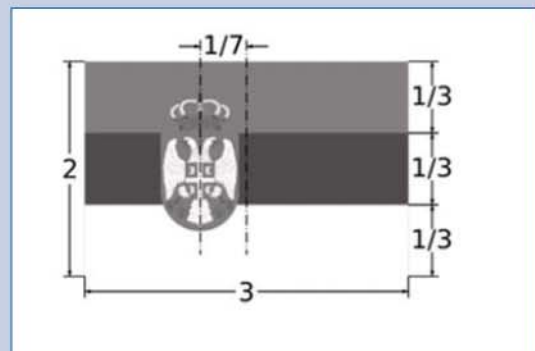
1. Одговарајућим бојама обој Мали грб Републике Србије (сл. 5).

Слика 5. – Мали грб Републике Србије

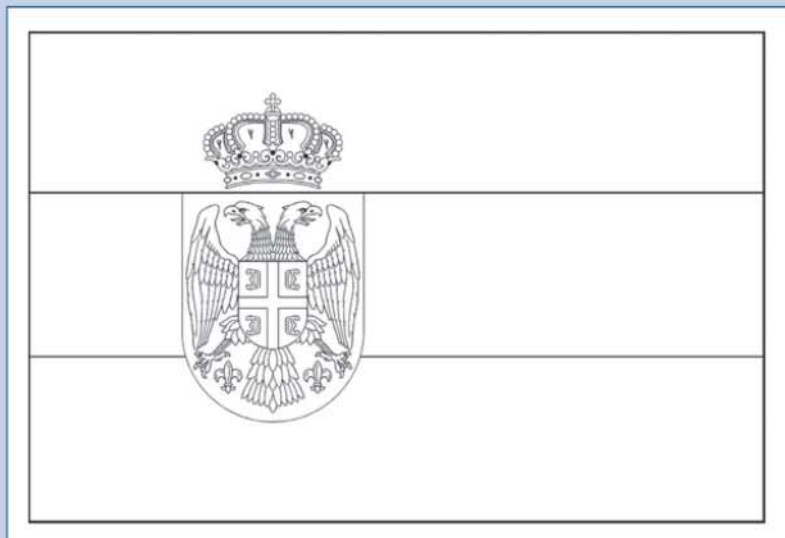
2. Погледај нацрт Државне заставе Републике Србије (сл. 6) и допуни следеће реченице.

- а) Државна застава Републике Србије је облика.
- б) Дужа страна заставе Републике Србије односи се према краћој страни као 3 :

Слика 6. – Нацрт Државне заставе Републике Србије

- в) Одозго према доле на застави Републике Србије смењују се три боје: 1)
2) 3)
- г) Мали грб Републике Србије на Државној застави Републике Србије (сл. 6) помакнут је лево (ка копљу заставе) за једну дуже стране заставе.
- 3.** Одговарајућим бојама обој Државну заставу Републике Србије (сл. 7).

Слика 7. – Државна застрада Републике Србије

- 4.** На слици 8 су заставе Републике Србије и Канаде. Погледајте пажљиво како су постављене заставе (лево, десно) и допишите следеће реченице.

Фотографија (десно) снимљена је у

.....

То знам по томе што се застрада земље
домаћина увек поставља са

.....

стране.

Слика 8. – Где су фотографисане ове заставе – у Србији или у Канади?

5. ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ: РЕЉЕФ СРБИЈЕ

Када ћућујемо Србијом, пред нашим очима смењују се различити њредели – њлогне равнице Војводине, заћаласани брећови Шумадије, њићоми њредели у долини реке Мораве, сћирме њадине у долини реке Ибра, кречњачки њерени заћадне и источне Србије, њаићњаци Пеићерске висоравни и њланински венци који са јућа уоквирују Мећохију. Све су њо слике које заједно чине сложен мозаик њериићорије Србије.

Тај мозаик једним њоћледом можемо обухваћиићи само на сатићелићском снимку и на ћеоћрафској карћи. Ако можемо бираћи измећу ња два њриказа, обично изаберемо ћеоћрафску карћу. На њој је њриказ њоједносћављен и садржај њречићићен, оно шћио се не види њриказано је карћићрафским знаћима, а уз сваки њриказани ћеоћрафски објекаћи ућисан је њећов назив.

Као шћио је у кћизи све најисано речима, на ћеоћрафској карћи Србије све је нацћићано. Знајући својсћива карћиће, можемо је чиићаћићи као шћио чиићамо кћиићу. И не само ми, моћу је чиићаћићи и они који не знају срћски језик. „Језик“ ћеоћрафске карћиће свима је разумљив, ма ћде живели, без обзира којим језиком ћоворе.

Када њо знамо, шћића можемо њрочиићати са ћеоћрафске карћиће Србије о њеним њриродним одликама?

РЕЉЕФНЕ ОБЛАСТИ СРБИЈЕ

Посматрајући карту Србије (сл. 1) од севера ка југу (од горње стране листа карте ка доле), уочавамо како прво преовлаћује зелена боја, коју затим смењује браон боја у разним нијансама. Поља зелене боје простиру сеи дуж речних токова дубље ка југу.

Зеленом бојом приказане су **низије**, виши предели (брдски) приказани су светло браон бојом, а још виши (планински) тамнићом нијансом браон боје. У легенди сваке карте налазе се објашњења за које су висинске појасеве употребљене одрећене боје.

Дакле, на карти Србије на први поглед јасно уочавамо две простране рељефне области – **низијску** и **брдско-планинску**.

рељеф – све
неравнине (узвишења
и удубљења) и
равнице Земљине
површине

низија – равничарски
део копна испод 200 m
надморске висине

надморска висина –
вертикална

удаљеност неке тачке
од нивоа мора

брдо – узвишење у
рељефу с
надморском висином
до 500 m

планина (гора) –
узвишење која се
уздиже преко 500 m
изнад околине

▲ Слика 1. – Карта рељефа Србије: зелена боја представља низију, а нијансе браон боје брдско-планинске пределе.

Низијска рељефна област Србије део је велике Панонске низије која се простире и на територијама суседних земаља. Област се највећим делом простире у оквирима **Војводине**. Једноликост области нарушавају, попут острва у мору, само два значајнија узвишења, Фрушка гора (сл. 2) и Вршачке планине.

Слика 2. – Поглед са Фрушке горе на плодну равницу Панонске области.

Средња висина испод 500 m

У рељефу Србије преовладавају низијски и брдски рељеф, тј. облици рељефа до 500 m надморске висине. Више од трећине територије Србије лежи испод 200 m надморске висине, док је само једна десетина територије Србије виша од 1 000 m.

Низијска област заузима око једне трећине територије Србије, док преостале две трећине заузима брдско-планинска област. За разлику од низијске, брдско-планинска рељефна област врло је разнолика. У њој се смењују брдовити и планински предели, речне долине и котлине.

На истоку брдско-планинске области, у виду великог лука, простиру се планине међу којима су највеће **Стара планина** и **Сува планина** (сл. 1). Високе планине заузимају такође западни и нарочито југозападни део брдско-планинске области. Највише планине у

Слика 3. – Копаник (Панчићев врх, 2017 m) једна је од највећих планина у Србији

Србији су на југозападу су то **Проклетије** и **Шар-планина**, а на западу су нешто ниже планине – **Тара**, **Златибор**, **Голија**, **Златар**, **Копаоник** (сл. 3), који заузима најисточнији положај у овој групи планина. Између две поменуте целине брдско-планинске области, уз долине Јужне и Велике Мораве, размештене су старије и ниже планине **Бесна Кобила**, **Јастребац** и др.

Између брда и планина протичу реке и образују дуга, уска удубљења која се називају речне долине. Речне долине често прелазе у пространа удубљења са равним дном и стрмим странама која се називају котлине. Међу највећим котлинама су Косовска, Метохијска, Лесковачка и Врањска котлина (сл. 4).

Шумадија – средишњи део Србије

Низијска област не прелази нагло у брдско-планинску област. Равницу, ка југу постепено смењују побрђа и ниске планине благих падина. Такав рељеф одликује **Шумадију**, која је оивичена токовима река Саве, Велике Мораве, Западне Мораве и Колубаре.

◀ Слика 4. – Поглед на Врањску котлину која се налази у долини Јужне Мораве.

РЕЗИМЕ

У рељефу Србије јасно се уочавају две простране области – низијска и брдско-планинска.

Две трећине територије Србије је брдско-планинска рељефна област у којој се издвајају три засебне целине: западна, источна и централна.

Између брда и планина реке су усекле долине и простране котлине, као што су Косовска, Метохијска, Лесковачка и Врањска.

ПРОВЕРИ И УТВРДИ СВОЈЕ ЗНАЊЕ О ОТАЏБИНИ

ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ: РЕЉЕФ СРБИЈЕ

1. Дате географске појмове и називе распореди у правоуганике са леве стране (имајте у виду да је један вишак), тако да се нађу испред одговарајућег објашњења.

Брдско-иланинска обласћ, Којаоник, Београд, Шумадија, Панонска обласћ

Низијска рељефна област на северу Србије.

Рељефна област која заузима око две трећине територије Србије.

Највећа планина смештена између токова Јужне Мораве и Ибра.

Средишња област Србије која је смештена између река Саве, Велике Мораве, Западне Мораве и Колубаре.

2. Испред појмова лево упиши слово (а, б или в) које стоји испред одговарајућег објашњења десно:

1. Низија

2. Планине

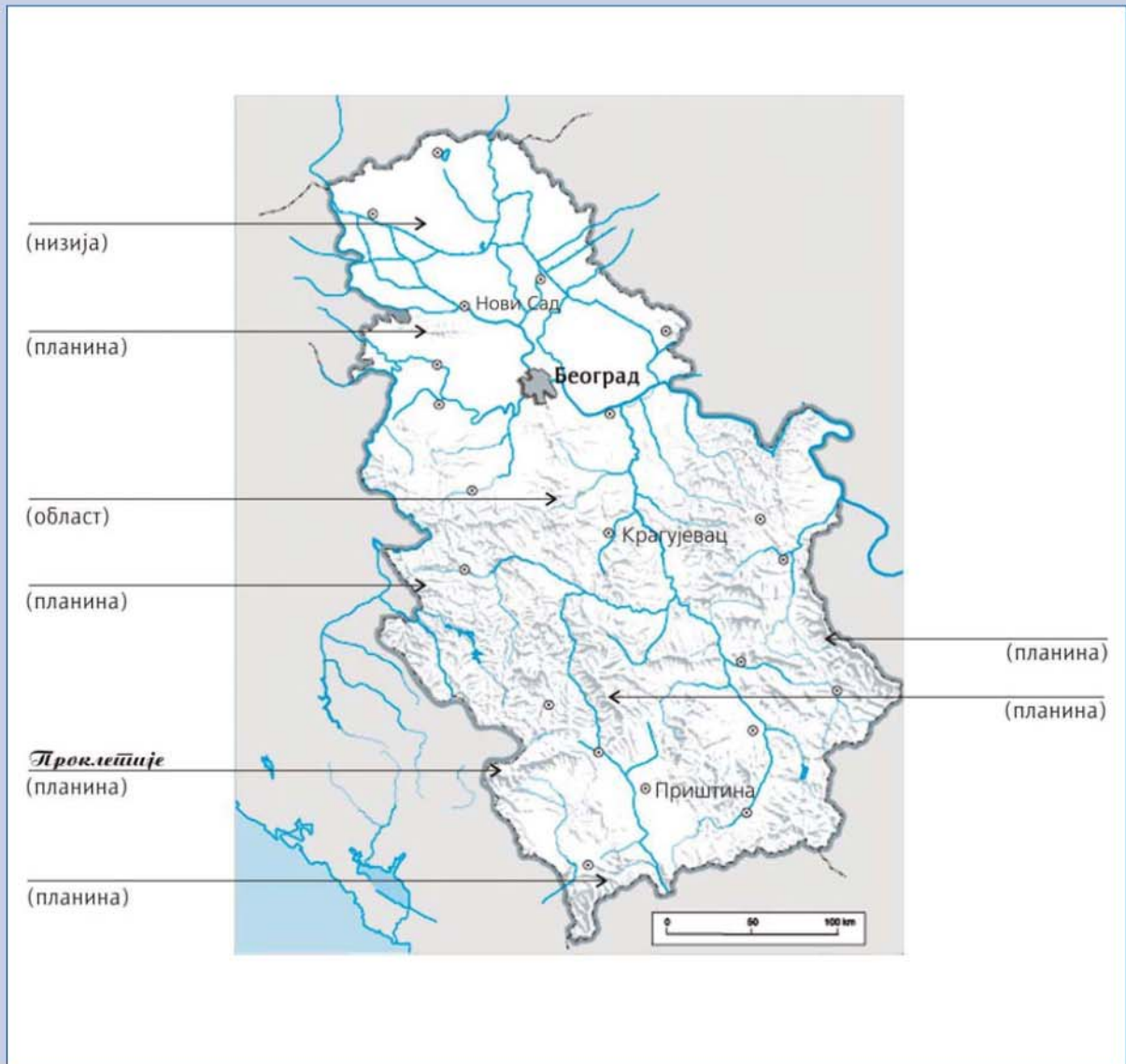
3. Фрушка гора

а. Највећа планина Србије, северно од Саве.

б. Узвишења уздигнута преко 500 m над околином.

в. Равничарски део копна површине испод 200 m надморске висине.

3. Помоћу географске карте Србије, у нему карту (сл. 5) упиши називе географских објеката који су показани стрелицама (планина, области), као што је то урађено за Проклетије.

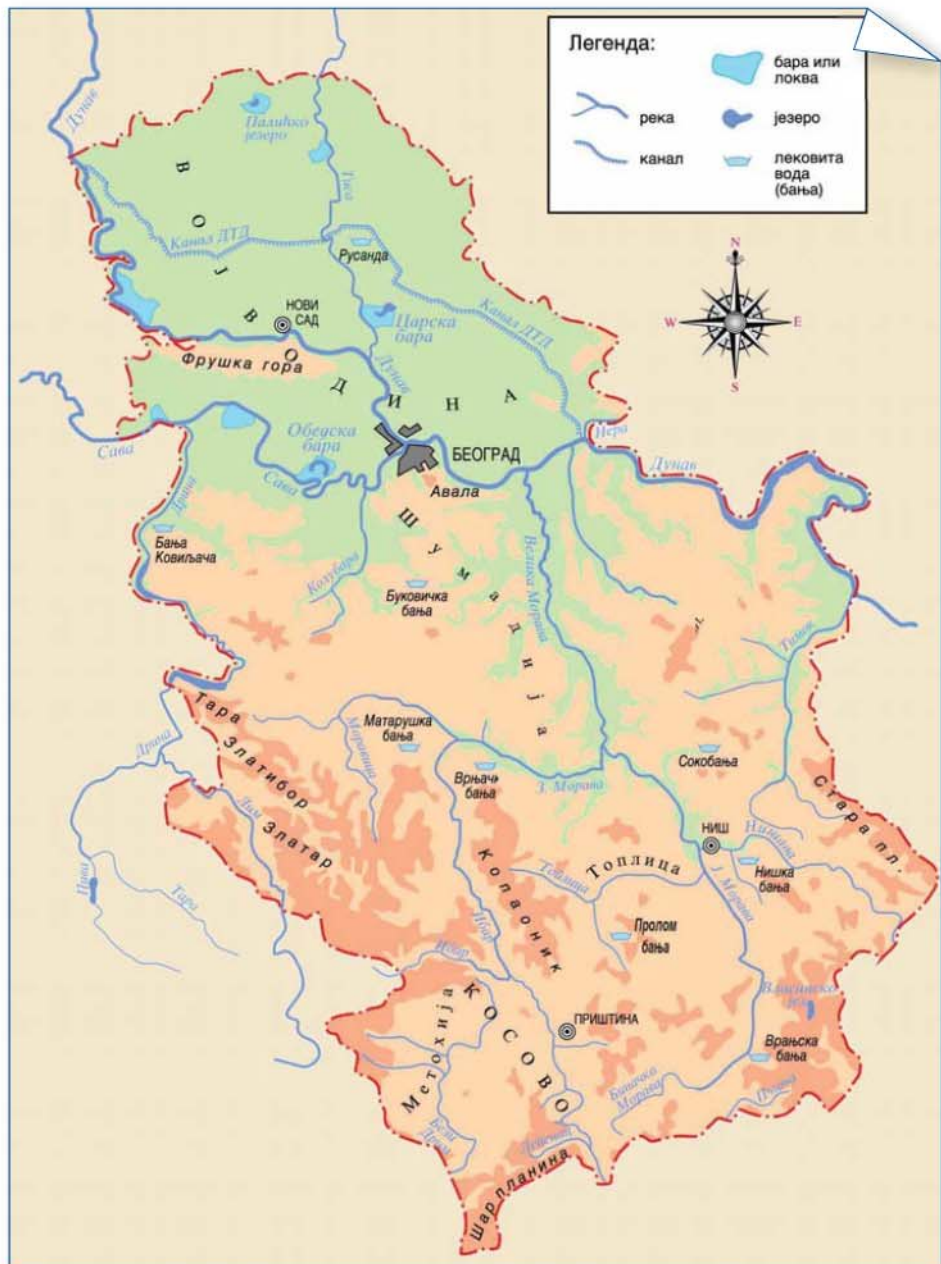

Слика 5. – Нема карта – рељеф Србије

6. ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ: РЕКЕ, ЈЕЗЕРА И БАЊЕ СРБИЈЕ

Плаве линије које се на карти Србије гранају кроз обе рељефне области представљају **реке**. Све заједно, оне чине **речну мрежу** Србије (сл. 1).

Реке и све друге воде, природне (језера, мочваре) и вештачке (канал), уцртане су на карти Србије, и на свим другим картама, плавом

Слика 1. –
Поједностављена карта
Србије: око 90%
територије припада
сливу Црног мора.

бојом. Називи вода исписују се косим словима плаве боје. Називи река и канала исписују се у правцу њиховог протезања, тако да се могу читати без окретања карте.

РЕКЕ СРБИЈЕ

На карти Србије ширине река нису дате у размери, али дебљина плавих линија казује нам која је река већа. По томе одмах уочавамо Дунав, највећу реку која протиче кроз Србију.

Дунав дотиче са севера, са територије Мађарске, тече дуж границе Србије са Хрватском, обилази Фрушку гору са северне стране, протиче кроз Нови Сад и Београд. Од Београда тече претежно ка истоку до границе Србије са Румунијом. Ту напушта Панонску област и наредних стотинак километара тече дуж границе са Румунијом, коритом које је усекао кроз планински бедем.

То нам не треба нико посебно описивати, све се то види на карти Србије. Зато, наставимо да је даље читамо (сл. 1).

На карти јасно видимо да се све велике реке Србије уливају у Дунав. То су притоке Дунава. Оне у Дунав доносе воду са око 90% територије Србије, а Дунав их даље односи у Црно море. Зато можемо рећи да око 90% територије Србије припада **сливу** Црног мора (црноморском сливу).

Слика 2. – Ушће Саве у Дунав код Београда, снимак са Калемегдана.

У Панонској области највеће притоке Дунава су **Тиса** и **Сава**. Оне, као и Дунав, делом протичу кроз Србију и равничарске су реке: широке, спорог и кривудаваог тока, богате водом и – што је врло важно – пловне (сл. 2). Пловидба се одвија и каналом **Дунав–Тиса–Дунав**. Највећи пловидбени значај има Дунав.

Највећа притока Дунава у Србији која долази из брдско-планинске области јесте **Велика Морава**. За разлику од поменутих река, Морава се целим својим током налази на територији Србије. По свом положају, она је централна река Србије.

▲ Слика 3. – Место где се спајају Западна и Јужна Мораве код Сталаћа и где настаје Велика Морава.

Пратимо на карти ток Велике Мораве (сл. 1). Она се улива у Дунав недалеко од Смедерева, а настаје код града Сталаћа, и то спајањем две реке – **Западне Мораве** и **Јужне Мораве** (сл. 3). Читавом дужином тече ка северу, кривудајући широком, плодном и густо насељеном долином која се назива **Поморавље**. Поморављем пролазе најважније саобраћајнице Србије. Због свог значаја, Морава је опевана у песмама.

Река **Дрина**, десна притока Саве, настаје у планинама Црне Горе спајањем Пиве и Таре. Због великог пада и вијугавог тока није пловна, али има велики значај за производњу електричне енергије (сл. 4). Многи је сматрају најлепшом реком Србије. Са југа Србије, део вода отиче у Јадранско и Егејско море.

Морава

У свакодневном говору, када се каже *Морава*, мисли се на Велику Мораву, али и на Западну и Јужну Мораву.

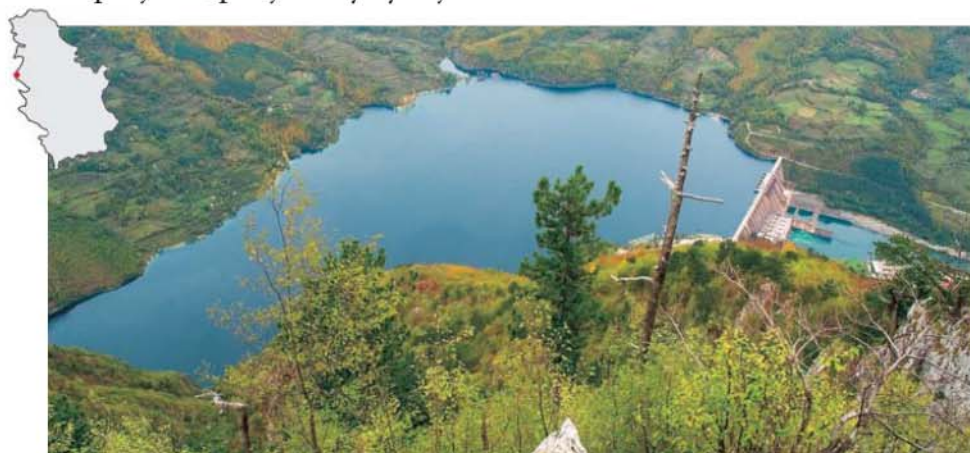
ЈЕЗЕРА СРБИЈЕ

На поједностављеној карти Србије приказано је и неколико **језера**, природних и вештачких (сл. 4). Природна језера су различита по постанку, а у Србији су најбројнија речна језера. Концентрисана су у Панонској области и у Поморављу.

Речна језера су настала у напуштеним кривинама равничарских река: река је у неком тренутку скратила себи пут и одсекла окуку у којој је формирано језеро. Највеће речно језеро у Србији је **Обедска бара**, некадашња кривина реке Саве. Највеће природно језеро је Палићко језеро, али је оно много пута мање од највећег вештачког језера у Србији – **Ђердапског језера**.

Ђердапско језеро је дуго око 100 km. Настало је 1972. године подизањем бране на Дунаву. Стварање језера олакшало је пловидбу Дунавом и омогућило производњу велике количине електричне енергије и Србији и Румунији.

Слика 4. – Не неким рекама у Србији постоји више вештачких језера; на слици је језеро Перућац, једно од три језера на Дрини.

МИНЕРАЛНЕ ВОДЕ И БАЊЕ

Места на којима подземна вода избија на површину тла називају се **извори**. Подземна вода је обично чиста и питка, без посебног мириса и укуса. Међутим, постоје извори у којима избија вода која у себи садржи богати раствор минералних материја, тако да има посебан мирис и укус. Таква вода се назива **минерална вода**. Минералне воде често имају лековита својства па су око њених извора настала леčiliшта која се називају **бање** (сл. 5).

▲ Слика 5. – Пролом бања на југу Србије, на падинама планине Радан.

Србија је позната по бројним изворима минералних вода и бањама које су подигнуте око тих извора. Далеко изван граница Србије познате су флаширане минералне воде, на пример „Књаз Милош“, „Врњци“ и „Пролом вода“, као и бање које су се развиле око извора тих вода – Буковичка бања, Врањачка бања и Пролом бања.

РЕЗИМЕ

Око 90% територије Србије припада сливу Црног мора. У Црно море воде односи Дунав, највећа река која протиче кроз Србију. Највеће притоке Дунава у Панонској области су Тиса и Сава, а у брдско-планинској области Велика Морава.

Међу малобројним природним језерима у Србији најбројнија су речна језера. Највеће језеро, Ђердапско језеро, јесте вештачко језеро на Дунаву.

Србија је позната по бројним изворима минералних вода и бањама које су подигнуте око тих извора.

слив – територија са које се сва вода слива у једну реку (речни слив), језеро (језерски слив) или море (морски слив)
речна мрежа – све реке на одређеној територији (нпр. речна мрежа Србије)

извор – место где површинска вода избија на површину тла

минерална вода – вода са богатим раствором минерала који јој дају посебан укус, а често и лековита својства

бања – леčiliшта заснована на лековитим својствима одређене минералне воде

Врњачка бања

Врњачка Бања је највећа и најпознатија бања у Србији. Налази се око 200 km јужно од Београда, недалеко од Краљева. Осим лековитих минералних вода које избијају из неколико извора, Врњачку бању чини посебном то што су јој у залеђу планине на којима постоје зимски спортски центри (Копаник, Гоч, Столови), и што је окружена средњовековним манастирима и црквама (Љубостиња, Жича, Лазарица).

ПРОВЕРИ И УТВРДИ СВОЈЕ ЗНАЊЕ О ОТАЏБИНИ

ПРЕД КАРТОМ ОТАЏБИНЕ: ВОДЕ СРБИЈЕ

1. Дате географске појмове и називе распореди у правоугаонике са леве стране (имајте у виду да су два вишка), тако да се нађу испред одговарајућег објашњења.

Поморавље, Јужна Морава, Ђердајско језеро, речни слив, Шумадија, речна мрежа

Река која заједно са Западном Моравом формира Велику Мораву.

Плодна област уз Велику Мораву.

Све реке које се налазе у границама неке територије.

Највеће језеро Србије.

2. На линије са леве стране упиши ТАЧНО или НЕТАЧНО. Ако је нетачно, испод напиши како треба да гласи.

1. Сливу Јадранског мора припада 90% територије Србије.

.....

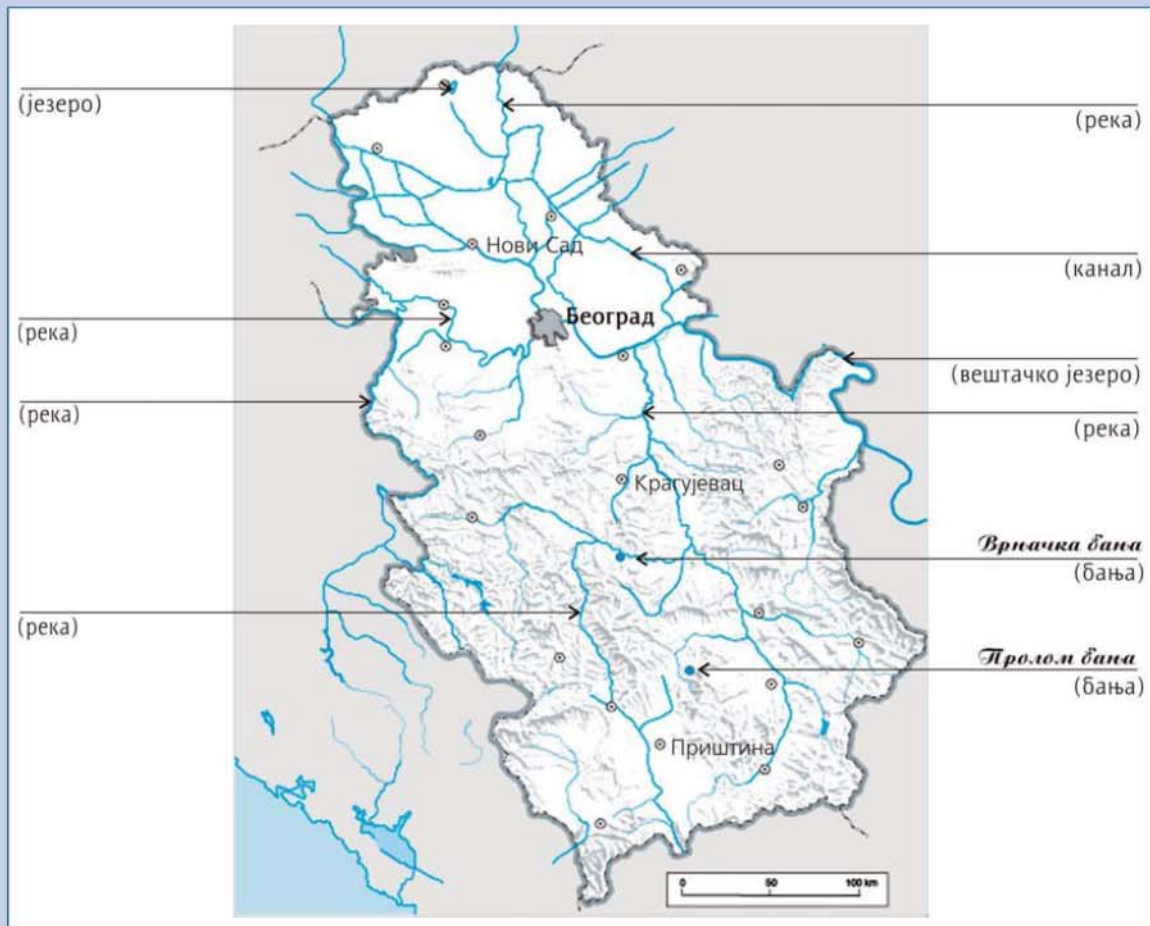
2. Велика Морава је највећа река која протиче кроз Србију.

.....

3. Сава се улива у Дунав код Београда.

.....

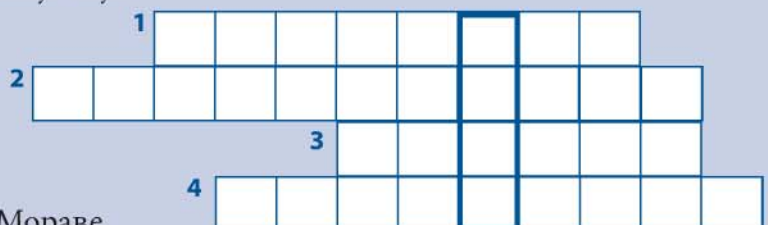
3. Помоћу географске карте Србије на некој карти (сл. 7) упиши називе географских објеката који су показани стрелицама (река, језера, бања), као што је то урађено за Врањачку и Пролом бању.

Слика 7. – Нема карта Србије – реке, језера и бање

4. Ако тачно попуните укрштеницу, у ступцу чији је оквир појачан добићете назив највеће притоке Западне Мораве:

- 1) бреговита област у средишту Србије која је добила име по шумама које су је некада прекривале;
- 2) највеће речно језеро у Србији;
- 3) град код кога се спајају Јужна и Западне Морава;
- 4) плодна област у долини Велике Мораве.

Историја моје отаџбине

Аутор: Косџа Николић

САДРЖАЈ

1. БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО У ПРАИСТОРИЈИ И АНТИЧКОМ ДОБУ	40
2. ДОСЕЉАВАЊЕ СЛОВЕНА И ПРОСТОР НА КОМЕ СЕ ОНИ ЗАДРЖАВАЈУ	43
3. СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И НАСТАНАК ПРВИХ СРПСКИХ ДРЖАВА	46
4. ДРЖАВА НЕМАЊИЋА (ОД XII ДО XIV ВЕКА)	50
5. ПРЕВЛАСТ СРПСКЕ ДРЖАВЕ НА БАЛКАНУ	54
6. СЛАБЉЕЊЕ И ПОДЕЛА ДУШАНОВОГ ЦАРСТВА	57
7. МОРАВСКА СРБИЈА И ПАД СРЕДЊОВЕКОВНЕ ДРЖАВЕ	60
8. БОСНА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ	64

Симболи који се користе у уџбенику

Мање познате речи

Задатак

Питање

ИСТОРИЈА

Сазнајте више

1. БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО У ПРАИСТОРИЈИ И АНТИЧКОМ ДОБУ

ПРОВИНЦИЈЕ:

територије које су освојили Римљани изван Италије а прикључили их својој држави.

Провинцијама су управљали намесници који су долазили из Рима. Сваку провинцију је после оснивања заплускивао талас римских грађана: војника, трговаца, занатлија. Мешајући се с њима, староседеоци су временом прихватили римски начин живота, културу и латински језик.

То је доприносило стварању јединства у огромној римској држави. Овај процес назива се **романизација**.

У праисторији и у античком добу Балканско полуострво су насељавали **бројни народи**. Били су подељени на многобројна племена и нису стварали сопствене државе. Због тога су их до краја I века нове ере лако покорили Римљани, који су од њихових територија образовали своје **провинције** (освојене области изван Италије).

Најзначајнији и најнапреднији староседеоци Балканског полуострва били су **Грци**. Они су живели на крајњем југу полуострва. После неколико великих ратова Римљани су успели и њих да покоре. На њиховој територији формирали су провинцију **Македонију**.

Од северне обале Јадранског мора па све до реке Саве живела су бројна **илирска племена**: Далмати, Аутаријати, Скордисци и др. Многи називи река, планина и других географских појмова потичу од њихових назива, нпр. Дрина, Тара (по Аутаријатима), Неретва, Ибар итд. Та племена су се међусобно веома разликовала по степену развијености културе и цивилизације уопште. Најнапреднији су били **Далмати**, који су живели уз обалу Јадранског мора. Најбројнији Илири на простору данашње Србије били су **Скордисци**.

Неколико векова пре римског освајања Балканског полуострва, на просторе данашње Србије населило се и неколико **келтских племена**. Она су на ушћу Саве у Дунав подигла град **Сингидунум** (данашњи Београд).

Источно од Илира, према Црном мору, живела су бројна **трачка племена**.

Северно од Илира, и северно од реке Саве, живела су **панонска племена**, а северно од доњег тока Дунава живела су **дачка племена**.

До краја I века нове ере Римљани су освојили читаво Балканско полуострво. Северна граница Римског царства била је сада на Дунаву. Тако се и територија данашње Србије нашла под римском влашћу и улазила је у састав три провинције. Највећи део обухватала је **Горња Мезија**. Југозападна Србија била је део провинције **Далмације**, а северозападна – део провинције **Паноније**.

Најзначајнија налазишта у Србији која сведоче о животу народа пре доласка Римљана налазе се на обалама великих река. То су су:

▲ Римска држава у доба Домината

Лепенски вир – на Дунаву, **Винча** – на Дунаву, и најстарији слојеви београдске тврђаве (некадашњег Сингидунума).

Римско освајање Балканског полуострва и потом непрестано досељавање римских грађана утицало је на развој привреде. Најзначајнија привредна грана била је **рударство**. Северни делови Балкана и данашње Србије били су богати сребром, златом, оловом и бакром. Те руде су се извозиле у западноевропске римске провинције и у саму Италију. Поред рударства, развијала се и **трговина** – захваљујући разгранатој мрежи путева. Добро грађени римски **путеви**, који су имали камену подлогу, омогућавали су брз и лак превоз робе.

Римљани су на подручју данашње Србије основали низ значајних градова, као што су **Сирмијум** (Сремска Митровица), **Виминацијум** (Костолац), **Наис** (Ниш), а градове које су затекли, још боље су утврдили, нпр. **Сингидунум**. Међу најлепше римске споменике у Србији убраја се царска палата у **Гамзиграду** (код Зајечара), изграђена у IV веку наше ере.

Који су народи насељавали Балканско полуострво пре римских освајања? Шта су провинције? Који се процес одвијао после формирања сваке римске провинције?

Којем делу Римског царства је припала територија данашње Србије после поделе Царства 395. године? Које привредне гране су оживеле после римског освајања Балканског полуострва и зашто? Наведи најзначајније римске градове на простору данашње Србије.

Погледај на карти Римске државе линију поделе Царства после 395. године!

Због чега Грци сматрају Византију својим средњовековним царством?

Римски цар Теодосије I поделио је царство 395. године на два дела, **Источно римско царство** и **Западно римско царство**. За царе је поставио своје синове – Аркадија и Хонорија. Граница између Источног и Западног римског царства ишла је преко Балканског полуострва, од Сингидунума на северу до Боке Которске на југу.

Западно римско царство је пропало 476. године док је Источно, под називом **Византија**, трајало још читавих хиљаду година – све до 1453. године. Престоница Источног римског царства био је град Константинопољ (антички Визант), на крајњем истоку Балканског полуострва, на граници Европе и Азије. Иако се до краја свог постојања називала Римским царством, Византија је после пропасти Западног римског царства све више **хеленизована**. Зато данашњи Грци с правом сматрају Византију својим средњовековним царством. У њој је убрзо званични латински језик замењен **грчким**, а цареви су потицали из знаменитих грчких породица (династија).

▲ Цар Теодосије

РЕЗИМЕ

У праисторији и у античком добу Балканско полуострво насељавали су бројни народи: Грци, Илири, Трачани, Келти. Најнапреднији су били Грци. На простору данашње Србије живело је илирско племе Скордисци. После римског освајања Балкана, простор данашње Србије припао је римским провинцијама: Мезији, Панонији и Далмацији. После поделе Римског царства 395. године простор данашње Србије припао је Источном римском царству, односно Византији.

2. ДОСЕЉАВАЊЕ СЛОВЕНА И ПРОСТОР НА КОМЕ СЕ ОНИ ЗАДРЖАВАЈУ

Прапостојбином Словена сматра се простор од планине Карпата и реке Дњепра, на југу, до Балтичког мора, на северу.

Стари Словени кренули су у сеобу из прапостојбине у три правца: према истоку, западу и југу. Тако је сеобом дошло и до поделе свих Словена на **Источне Словене, Западне Словене и Јужне Словене.**

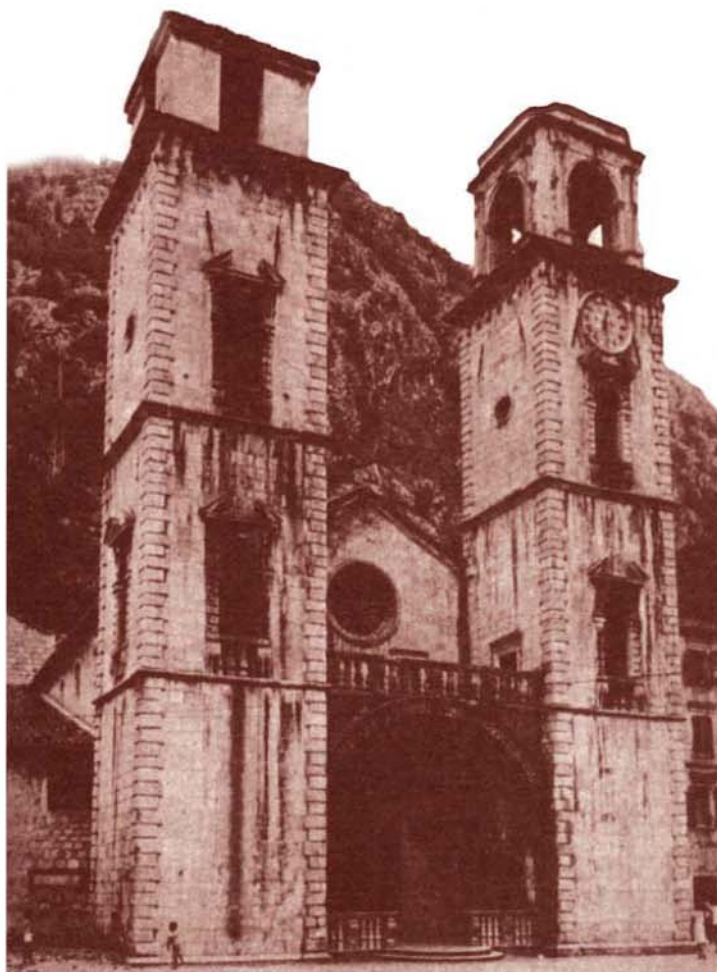
Јужни Словени су на свом путу прешли Дунав и населили се на простору Источног римског царства, **Византије.** То је било средином VI века н.е. Византинци су у то време ратовали на истоку, против Персијанаца, и на западу, против варварских народа, што је омогућило Јужним Словенима да се, временом, стално настане на простору Византије. Пре него што су примили хришћанство, Словени су поштовали и славили више богова. Ти богови су оличавали природне појаве и силе чије порекло није могло да буде објашњено. Словени нису подизали верске храмове, већ су обреде вршили у природи. У новој постојбини многа словенска племена добила су називе по рекама: Неретљани, Тимочани, Струмљани и др. Из заједничке прапостојбине своје име донели су једино **Срби и Хрвати** – и оно се одржало до данас.

Срби и Хрвати су се доселили на ове просторе почетком VII века. Док су Хрвати отишли узводно уз реку Саву, према западу, Срби су

◀ Словенски ратник

?
Који се народи данас налазе у суседству Јужних Словена?

▲ Црква Св. Трипуна,
Котор

се спустили до горњег тока реке **Дрине** и њених саставница, **Пиве** и **Таре**. Одатле су наставили да шире свој простор: према **Скадарском језеру** и **јадранској обали**, на југу, до река **Неретве** и **Цетине**, на западу. Затечени староседеоци – Грци, Илири, Трачани и Келти – или су се стапали са Србима и другим словенским племенима, или су, уплашени за живот, одлазили у велике утврђене градове, или су пак напуштали своје плодне долине и склањали се као сточари, на планинске, тешко приступачне пределе. Придошли Словени, међу њима и Срби, најрадије су се бавили земљорадњом и сточарством. Истовремено, кад год би то затребало, били су и одлични ратници, спремни да јуришају на велике градове, попут Дубровника, Скадра, Трогира, Задра или Солуна и Цариграда. Солун и Цариград, међутим, никада нису успели да освоје. У почетку су запосели мање градове, попут Доклеје (Дукље – на Скадарском језеру, затим Будве, Котора и других староседелачких насеља уз морску обалу или дубље у залеђу (Травунија – данашње Требиње). Током средњег века малобројан староседелачки живаљ у градовима на јадранској обали потпуно се стопио са Словенима.

▲ Бугарски цар Симеон I

ИСТОРИЈА

Бугари су номадско племе турског порекла. Живели су на планини Кавказ, а 680. године доселили су се на простор између доњег тока Дунава и планине Балкан. У тим крајевима Бугари су затекли Словене, којима су наметнули власт. Убрзо су створили државу – Бугарско царство, а у том царству малобројни Бугари су се потпуно стопили с бројнијим Словенима. Чак су прихватили и словенски језик. Њихови цареви водили су велике ратове против Византије.

▲
Византијски пешак,
рељеф

Словени су староседеоце називали Власима. Део Влаха примио је словенски језик и изгубио народна обележја. Израз *влах* временом је почео да означава само сточаре – пастире.

Током средњег века Јужни Словени су се налазили између две велике силе – Византије, на истоку, и Угарске краљевине, на северу. **Угари** (Мађари) су дошли крајем IX века из Азије у Европу. Своју државу, велику и моћну, брзо су формирали на простору целе Панонске равнице. Ипак, и Јужни Словени су успевали да образују самосталне државе, али оне нису биле дугог века (**Карантанија, Хрватска**).

На простору саме Византије временом су своје државе успели да створе и постепено осамостале **Бугари и Срби**.

Какви су били односи између Словена и староседелаца?

Који су се називи словенских племена одржали до данас?

РЕЗИМЕ

Из прапостојбине, која се налазила иза Карпата, Срби су се као словенско племе које није мењало своје име, доселили на Балкан почетком VII века. Населили су широк простор од горњег тока Дрине према југу – Јадранској обали од реке Бојане до Неретве и Цетине. Тај простор је припадао Византији. Убрзо су им суседи на северу постали Угари (Мађари), а на истоку Бугари, два моћна народа која су пре Срба створили своје државе.

3. СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И НАСТАНАК ПРВИХ СРПСКИХ ДРЖАВА

После насељавања око горње Дрине, Неретве и јадранског приморја, Срби су наставили да шире своје територије. На северу су стигли до реке Босне и области Соли, око данашње Тузле. Када су почетком XII века заузели важну византијску тврђаву Рас, близу горњег тока Ибра, ту земљу назвали су **Рашка**. Српске земље још увек нису биле повезане у јединствену државу. Називале су се жупаније, на челу са **жупанима**. Свака жупанија добијала је назив по неком географском појму: **Дукља**, **Травунија**, **Захумље** (око Неретве), **Паганија** (између Неретве и Цетине), **Босна** (око реке Босне) и **Рашка** (на реци Рашкој, притоци Ибра).

Остаци
средњовековног
града у Рашкој

Прву српску државу формирао је средином IX века кнез **Властимир**, а сви жупани признали су његову власт. Кнез Властимир ратовао је и против Бугарског и против Византијског царства. Његови потомци на престолу Србије називани су Властимировићи. Када је један од њих, кнез **Часлав**, погинуо 950. године у борби против Мађара, на северу, Србија је почела да слаби.

У исто време, крајем X века, **Дукља** је постала кнежевина. Она се простирала од реке Бојане и Скадарског језера до Боке Которске. Назив је добила по античком граду Доклеји, чији се остаци налазе у близини данашње Подгорице. Сви српски жупани признали су власт дукљанског кнеза **Стефана Војислава**.

◀ Доклеја, остаци античког града у близини Подгорице

! Наведи називе најстаријих српских земаља.

? Која је српска земља прва стекла самосталност? Како се звао први српски краљ? Зашто је Рашка почетком XII века постала средиште окупљања свих српских земаља? Коју владарску титулу су носили владари Рашке?

После победе над византијском војском 1042. године, Стефан Војислав је Дукљу осамосталио као државу и проширио њене границе. Она се простирала од Бојане до Неретве. Убрзо су врховну власт дукљанског кнеза прихватиле и Рашка и Босна.

Независност Дукље потврђена је и на Западу. Дукљански владар **Михаило** добио је 1077. године од римског папе краљевску круну. Дукља је постала **краљевина** и на тај начин добила је међународно признање.

▲ Бирило и Методије

Због чега су Словени, да би примили хришћанство, најпре морали да науче азбуку (писмо)? Како се називала прва словенска азбука? Ко су творци прве словенске азбуке? Из које земље, и ког народа, су потицали творци прве словенске азбуке?

▲ Црква Св. Наума на обали Охридског језера

Почетком XII века – после смрти Михаиловог сина, краља Бодина – Дукља је почела да слаби, а средиште окупљања српских земаља постала је **Рашка**. На челу Рашке били су владари који су носили титулу **велики жупан**.

Да би примили и разумели **хришћанство**, а одбацили паганску религију, сви Јужни Словени најпре су морали да прихвате и науче писмо – **азбуку**. Прву словенску азбуку написала су учена браћа из Солуна – **Бирило и Методије**. Назвали су је – **глагољица**.

Ученици Бирила и Методија, **Климент и Наум**, дошли су у Охрид и одатле наставили да шире писменост међу Јужним Словенима. Они су знали да је писмо трајна и најзначајнија културна тековина сваког народа. Заједно с писмом олакшан је развој различитих словенских језика: бугарског, српског, руског и др.

Климент је саставио нову азбуку, једноставнију од глагољице, и назвао је **ћирилица**. То писмо су прихватили Срби, Бугари и Руси. На Балканском полуострву ћирилица је заживела и у Босни, као и у свим крајевима источно од Сплита.

Уз помоћ писма и црквених књига написаних на народном језику Срби су примили **хришћанство** из **Византије** крајем **IX века**.

Писма која су употребљавана у нашим земљама у средњем веку

▲ Миротворство Светог Саве (деталј)

РЕЗИМЕ

Пре стварања заједничке државе српске земље су се називале жупанијама којима је на челу био жупан. Имена жупанија била су по рекама, градовима и другим географским појмовима: Травунија (Требиње), Доклеја (Дукља), Рашка (Рас), Захумље (Хум на Неретви), Босна (река Босна) и др. Најпре је Дукља изборила своју независност и њом су владали краљеви које је крунисао папа (1077). Почетком XII века средиште окупљања свих српских земаља постала је Рашка, којом су управљали велики жупани. Срби су хришћанство примили у IX веку из Византије, а писмо које су преузели звало се ћирилица. Њен творац био је Климент Охридски, ученик Ћирила и Методија.

Ко је творац
ћирилице?

▲ Климент Охридски

4. ДРЖАВА НЕМАЊИЋА (ОД XII ДО XIV ВЕКА)

Крајем XII века велики жупан у Рашкој постао је **Стефан Немања**. Током своје дуге владавине (1166–1196) он је водио неколико великих ратова против Византије како би **осамосталио** српску државу. У неким од тих ратова, његови савезници су били Угарска краљевина и Млетачка република (Венеција). Осим што је успео да осамостали српску државу, он је у њене границе вратио Дукљу (Зету), Травунију и Захумље. На истоку је проширио границе Србије до **Јужне** и **Велике Мораве**. Извесно време под његовом влашћу био је и град **Ниш**.

Карта Српске државе у IX и X веку

Укупном делатношћу и заслугама Немања је засенио све своје претходнике – велике жупане. Он се сматра оснивачем српске државе и родоначелником династије **Немањића**. Подигао је много црква и манастира, од којих се најзнаменитијом и најлепшом задужбином сматра манастир **Студеница**.

▲ Црква манастира Студенице, задужбине Стефана Немање

Пошто је изградио државу и средио прилике у њој, Немања се повукао из политичког живота и замонашио у манастиру **Хиландару**. Престо је уступио средњем сину – **Стефану Немањићу**.

У време владавине **Стефана Немањића** (1196–1227) главни непријатељ Србије – Византија, потпала је **1204. године** под власт **крсташа**.

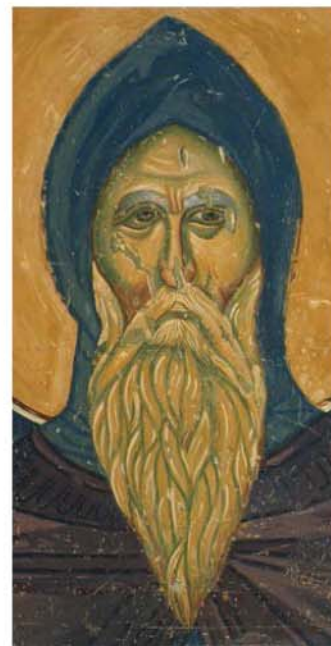

крсташа – западноевропска војска која је, у име хришћанства а по наговору папе, одлазила на Блиски исток и у Палестину, с циљем да ослободи од муслиманске власти Христов гроб, Јерусалим и друга хришћанска Света места. Тамо су стварали своје државе, али су оне брзо пропадале у ратовима са муслиманском војском. Приликом четвртог крсташког похода они нису ни стигли до Јерусалима, јер су их папа и млетачки дужд (кнез) наговорили да заузму Цариград и сруше Византијско царство.

На месту дотадашњег Византијског царства настало је **Латинско царство**, а остаци византијске државе одржали су се само у Никеји, у Малој Азији (**Никејско царство**), и у Епиру (**Епирска деспотовина**), у средњој Грчкој.

У измењеној политичкој ситуацији папа је **1217. године** послао **краљевску круну** Стефану Немањићу јер се он оженио унуком млетачког дужда, Аном Дандоло. Пошто је постао први српски владар који је овенчан краљевском круном, Стефан је добио назив **Првовенчани**. Краљевина Србија одмах је добила међународно признање, а њен углед знатно је порастао у целој Европи.

Велики жупан Стефан
Немања

велики жупан – српска владарска титула пре проглашења краљевства;
Задужбина – манастир с црквом које су „за спас душе“ подизали владари и великаши

▲ Краљ Стефан Првовенчани

▲ Свети Сава – Растко

▲ Краљ Милутин осликан у цркви Богородице Љевишке у Призрену

Међутим, иако је стекла политичку самосталност и велики углед, Србија је, у црквеном погледу, и даље била потчињена **охридском архиепископу**. Другим речима, уз независну државу требало је имати и независну, српску цркву. На томе је радио најмлађи Немањин син и брат краља Стефана Првовенчаног – **Растко Немањић**. Он се као младић замонашио и добио име **Сава**. Монах Сава био је веома мудар, па је отпутовао у Никеју, где су били склоњени и византијски цар и византијски патријарх. Тамо им се поклатио као правим световним и духовним владарима Византијског царства. Заузврат је од патријарха **1219.** године добио дозволу да формира самосталну **српску архиепископију**. Постављен је за првог српског архиепископа. Уместо Грка, доводио је Србе на највише свештеничке положаје. Сам је обучавао свештенство и преводио црквене списе с грчког на српски језик. Отворио је и **прве српске школе**. Због великих заслуга српска црква га је прогласила за **светитеља (Свети Сава)**.

И Стефан Првовенчани је, по угледу на оца, подизао задужбине. Најлепшом и најзначајнијом сматра се манастир **Жича**.

Од времена **Стефана Немање** и његових синова, **Стефана Првовенчаног** и **Светог Саве**, династија Немањића се сматра **светородном**.

Шта су задужбине?

Како је Свети Сава осамосталио српску цркву?

У чему је значај уздизања Србије у ранг краљевине?

Ко су били крсташи?

Покушај да оцениш рад Стефана Првовенчаног и Светог Саве на уздизању угледа српске државе у политичкој ситуацији када је пропало Византијско царство.

Границе Српске државе знатно су проширене током дуге владавине краља **Милутина** (1282–1321). Он је био унук Стефана Првовенчаног. На престолу је наследио рођеног брата, краља Драгутина (1276–1282). Драгутин је за себе задржао само северне области државе. Иако је у време Драгутина и Милутина Византија била обновљена, краљ Милутин је у ратовима против ње освојио **Македонију** – до Солуна. Пошто Византинци нису успевали да ову област поново врате у своје границе, договорен је брак српског краља и византијске принцезе **Симониде**. Изгубљене области византијски цар је препустио српском краљу као мираз.

На северу, краљ Милутин је српске границе довео до **Саве** и **Дунава**. Тако се **Београд** први пут нашао унутар српске државе. Сам је, као владар, најчешће боравио у **Приштини**, у коју је преселио престоницу из Раса.

▲ Утврђење Маглич у клисури Ибра

▲ Краљица Симонида

Краљ Милутин је био највећи задужбинар међу Немањићима. Сматра се да је подигао онолико задужбина колико је година владао. Ипак, најраскошнија и најзначајнија његова задужбина је манастир **Грачаница**.

РЕЗИМЕ

Творац независне српске државе са центром у Расу, био је велики жупан Стефан Немања (1166–1196). У ратовима против Византије он је проширио границе Србије до Мораве, на Истоку, и до Неретве, на западу. Све српске земље ушле су у састав Немањине државе. Немањини потомци који су владали Србијом до краја XIV века звали су се Немањићима. Сви су подизали цркве и манастире као своје задужбине. Немањина најзначајнија задужбина је манастир Студеница. Његов син Стефан, који га је наследио на престолу (1196–1227), добио је од папе краљевску круну (1217) и постао Стефан Првовенчани. Најмлађи Немањин син Растко, који се као монах звао Сава, успео је да осамостали и српску цркву од Византије (1219), па је постао први српски архиепископ. Унук Стефана Првовенчаног, краљ Милутин (1282–1321), проширио је границе Србије на југу, до Солуна, а на северу до Саве и Дунава. Средиште земље пренео је из Раса у Приштину, и у њеној околини подигао своју најлепшу задужбину – манастир Грачаницу.

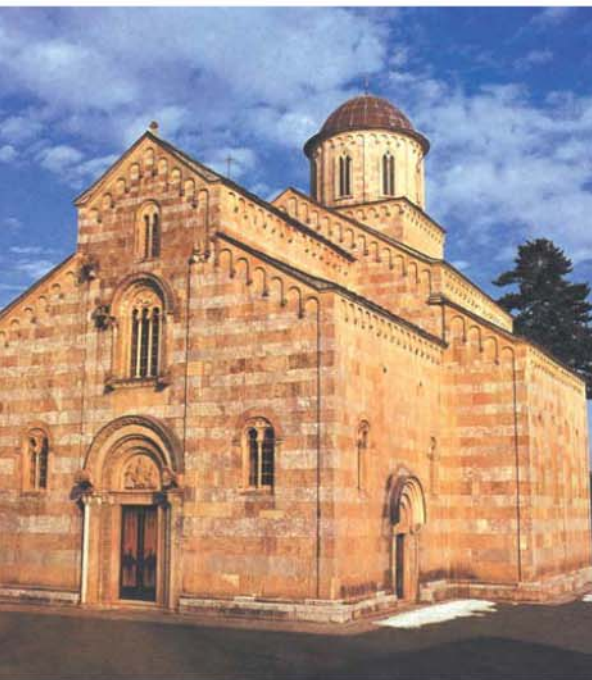

▲ Манастир Грачаница

5. ПРЕВЛАСТ СРПСКЕ ДРЖАВЕ НА БАЛКАНУ

▲
Краљ Стефан Дечански,
Дечани

▲
Манастир Дечани

Краља Милутина је на престолу наследио син Стефан. Он је, по својој велелепној задужбини у Дечанима, остао упамћен као **Стефан Дечански** (1321–1331).

У време Стефана Дечанског, удружили су се византијски и бугарски цар и са својим војскама кренули су у поход против Србије. Српски краљ је пратио припреме својих противника. Одлучио је да им се супротстави појединачно – пре него што два цара сједине своје трупе. Код града **Велбужда** (данашњег Ђу-стендила), **1330.** године, Стефан Дечански је до ногу потукао војску бугарског цара Михаила Шишмана. У бици је погинуо и сам бугарски цар. Кад је видео шта се догодило са бугарском војском, византијски цар Андроник се повукао са бојног поља не улазећи у битку. Битка код Велбужда надалеко је одјекнула и уверила целу Европу да је Србија задобила превласт на целом Балканском полуострву.

Стефана Дечанског је, само годину дана после битке, на српском престолу наследио син **Стефан Душан** (1331–1355). Пре него што је започео освајања нови краљ је склопио савез са Бугарском. Оженио се **Јеленом**, сестром новог бугарског цара Ивана Александра. Сродничке везе учврстиле су пријатељство две суседне земље – Србије и Бугарске.

У време Стефана Душана границе српске државе су удвостручене. Он је искористио унутрашње сукобе у Византијском царству и са српском војском стигао чак до Коринтског залива, на југу Грчке. Освојио је преостале делове Македоније, Тесалију и Епир. Српска држава захватала је територију од Дунава, на северу, до Коринтског залива и Егејског мора, на југу.

Када је у састав српске државе ушао велики део византијских земаља, краљ Стефан Душан је сматрао да му припада титула коју су носили византијски владари. Због тога је краљевску круну заменио царском. Он се **1346.** године у **Скопљу** крунисао за **цара Срба и Грка**. Претходно

◀ Српска држава у време Стефана Душана

▶ Цар Душан и царица Јелена са сином Урошем

је српског архиепископа поставио за патријарха, што је био највиши чин у православној цркви.

Цар Душан је објавио посебан **Законик** у који су, поред одредаба домаћег права, ушле и одредбе из византијских закона. Доношење **Душановог законика** било је неопходно и из практичних разлога.

Златни печат цара Душана

?
 Која је главна последица битке код Велбужда?
 Која су права уједначена у Душановом законуку?
 Коју територију је захватала српска држава у време цара Душана?

Њиме су уједначене различите одредбе феудалног права у територијално удвострученој и разнородној Српској држави.

Цар Душан је намеравао да освоји Цариград и да ослабљено Византијско царство, раздирано унутрашњим нередима и сукобима, замени новом, снажном српско-грчком државом. Његове планове и нове ратне походе прекинула је изненадна смрт.

Душанов законик (деталј)

РЕЗИМЕ

Под Милутиновим сином, Стефаном Дечанским (1321–1331), Србија је војно поразила и Бугарску и Византију, у бици код Велбужда (1330), и тако стекла превласт на целом Балкану. Његова задужбина, по којој је добио и име, јесу манастир Дечани, у Метохији. Под његовим сином, Душаном (1331–1335), Србија је постала Царство (1346), са границама од Саве и Дунава, на северу, до Коринтског залива у Грчкој, на југу. Цар Душан је објавио посебан Законик у који су, поред домаћег права, ушле и одредбе из византијског права. Планове цара Душана да покори целу Византију и замени је заједничким царством Срба и Грка, прекинула је изненадна смрт.

6. СЛАБЉЕЊЕ И ПОДЕЛА ДУШАНОВОГ ЦАРСТВА

Цара Душана наследио је његов син **Урош** (1355–1371). Отац га је од раног детињства одредио за наследника и дао му титулу **младог краља**. Ову титулу у Српском царству носили су престолонаследници. Цар Душан је Уроша још више уздигао у очима савременика и приликом свог крунисања за цара (1346), свог сина је крунисао за **краља**. Тако је Урош као десетогодишњи дечак постао очев савладар, са широким овлашћењима. Ипак, у народном сећању је после Душанове смрти – у поређењу са оцем који је називан **Силни**, остао запамћен као **Урош Нејаки**.

Коју титулу су носили престолонаследници у Српском царству?
Које године је Душан крунисан за цара?
Које године је Урош крунисан за краља?
Које године је Урош постао цар?

Пошто је био веома млад владар, Урош није успео да одржи огромно Царство као јединствену територију. Душанов брат **Симеон** је сматрао да њему припада право да буде цар. Територије у којима је владао као намесник – одвојио је од Царства, сам се прогласио за цара и наставио да влада некадашњим јужним, грчим делом Душановог царства. После Симеона, и други великаши, као обласни господари, почели су да отказују послушност младом цару Урошу. Кнез **Војислав Војиновић** је образовао самосталну област од планине Рудник, на северу, до Јадранског мора, на југу. У Македонији су се осилила браћа **Вукашин** и **Угљеша Мрњавчевић**. Цар Урош је покушао да с њима двојицом води мирну политику. Угљеша је дао да управља источним делом Македоније, а Вукашину – западним делом. Штавише, Вукашину је дао титулу краља и прогласио га за престолонаследника. Одмах после тога Вукашин је свом најстаријем сину **Марку** доделио титулу младог краља (краљевића) и одредио га за свог наследника. Пошто цар Урош није имао деце, све је указивало на то да ће династију Немањића наследити **династија Мрњавчевића**. На такву могућност неповољно су гледали жупан **Никола Алтомановић** (наследник Војислава

Које су титуле носили владари у династији Немањића?

Цар Урош

Цар Урош и краљ Вукашин живописани као савладари у манастиру Псачи“

Новац цара Уроша и краља Вукашина

Јаничар – турски војник

Војиновића) и кнез **Лазар** – обласни господари у Рашкој. Они су покушали да на своју страну придобију цара Уроша.

Средином XIV века балканским државама запретила је опасност од **Турака Османлија**. После смрти српског цара Душана Османлије су прешле из Мале Азије на Балканско полуострво и учврстиле се у долини реке Марице. Из Мале Азије пренели су и престоницу у град **Једрене**. Прве на удару Турака биле су Византија, Бугарска и Србија. А од српских земаља, прве на удару биле су области које су држали Вукашин и Угљеша Мрњавчевић. Они су окупили војску и кренули на турску територију у намери да истерају Турке с Балкана. Код Једрена, на реци **Марици**, 26. септембра **1371.** године, Турци су потпуно потукли српску војску. Тада су погинула и браћа Вукашин

јаничар – елитни војник, пешадинац. Јаничари су били нова војска Турског царства. Пореклом су били хришћани које су Турци насилно превели у ислам. Поред јаничара, у турској војсци су се истицале и **спахије** (земљопоседници) који су били коњаници.

и Угљеша. Последице ове битке биле су погубне за све балканске земље. Вукашинов наследник, краљ Марко, морао је да постане турски вазал. У исти положај доспео је и византијски цар. **Маричком битком** Турци су доказали своју превласт на Балкану.

Три месеца после Маричке битке, **4. децембра 1371. године**, умро је српски цар Урош Немањић. Тиме је **престало да постоји Српско царство** и угашена је династија Немањића.

▲ Спахија са стрелом на коњу

Од када до када је Србијом владала династија Немањића?
 Од када до када је постојало Српско царство?
 Од када до када је постојала српска средњовековна краљевина?

РЕЗИМЕ

Цара Душана наследио је син Урош (1355–1371), али је његовом смрћу угашено и Српско царство. Још за његовог живота, државу су између себе поделили великаши: Симеон је одвојио крајњи југ државе и владао њим као цар, Мрњавчевићи су владали простором Вардарске Македоније, Војислав Војиновић – Подрињем, и кнез Лазар Хребељановић – Поморављем. Међутим, после смрти цара Душана, на Балкан су, из Мале Азије, пристигли и Турци, који су заузели Једрене, са намером да се шире даље по Европи. Обласни великаши у Македонији, браћа Мрњавчевићи, Вукашин и Угљеша, кренули су у поход против Турака, али су погинули са целокупном војском у Маричкој бици (1371). Турци су нагостили своју превласт на Балкану, а само три месеца после битке, Урошевом смрћу, угашено је и Српско царство и династија Немањића.

7. МОРАВСКА СРБИЈА И ПАД СРЕДЊОВЕКОВНЕ ДРЖАВЕ

Који су великаши поткопали моћ државе Немањића и како?

Кнез Лазар, фреска манастира Љубостиња

У сенци моћних великаша дуго је остао кнез **Лазар Хребељановић**. Он је био управник на двору Немањића све док се Вукашин Мрњавчевић није крунисао за српског краља. Тада се повукао у град Крушевац, сазидао у њему свој двораци и почео да шири своје поседе и своју област око све три Мораве – Јужне, Западне и Велике Мораве.

Удружен с босанским владарем Твртком, савладао је ратоборног жупана Николу Алтомановића. Добио је половину његове области која се простирала од Рудника до мора. Потиснуо је и великаше на северу и границу своје државе поставио дуж Саве и Дунава. Његова држава захватала је слив три Мораве. Она се простирала од изворишта Јужне Мораве, на југу, до Дунава и Саве, на северу, и Дрине, на западу. Упамћена је као **Моравска Србија**. Иако је захватала само део некадашњег царства, била је снажна и добро уређена држава. По узору на Немањиће, и Лазар је подизао велелепне задужбине. Најзначајнија је манастир **Раваница**.

Држава коју је створио кнез Лазар представљала је озбиљну претњу даљим турским освајањима на Балкану и у Европи. Турски султан (цар) Мурат дуго је прикупљао војску и из Азије и из европских делова Османског царства. У једном походу против кнеза Лазара претрпео је пораз. Три године касније, са својим синовима Бајазитом и Јакубом, и огромном војском, стигао је на Косово поље спреман за нову, одлучујућу битку.

Кнезу Лазару одазвао се **Вук Бранковић**, господар Косова, као и босански краљ Твртко, пославши војску са својим најбољим војсковођом **Влатком Вуковићем**.

До пресудне битке српске и турске војске дошло је **15. (28) јуна 1389. године, на Косову пољу**. С бојног поља вратило се мало ратника и са једне и са друге стране. Погинула су оба владара – и кнез Лазар и султан Мурат. Турског султана убио је у жеку битке српски ратник **Милош Обилић**. Подвиг овог косовског јунака изазвао је буру одушевљења у целом хришћанском свету, а због смрти султана сматрало се да је турска војска изгубила битку. Међутим, обострани велики губици више су погодили Србију јер је остала и без ратника и без вође.

Мада се нови султан Бајазит после Косовске битке повукао из српских земаља, **наследници кнеза Лазара признали су врховну власт султана**. Још неколико наредних година султану је пружио војнички отпор Вук Бранковић, а онда су га Турци савладали и бацили у тамницу, у Једрену.

▲
Бој на Косову

▲
Манастир Раваница

▲
Печат кнеза Лазара

▲ Грб Лазаревића

▲ Кнегиња Милица, фреска манастира Љубостиња

▲ Деспот Стефан Лазаревић

Којим областима су управљали кнез Лазар и Вук Бранковић?
Због чега се у хришћанском свету сматрало да је српска војска победила у Косовској бици?
Због чега су наследници кнеза Лазара морали да признају врховну власт султана?

Даље напредовање Турака привремено су зауставили **Монголи**. Они су **1402.** године код **Ангоре**, у Малој Азији, нанели тежак пораз Османлијама. При том су заробили султана Бајазита. Поразом Османлија код Ангоре олакшан је положај хришћанских држава на Балканском полуострву.

Син и наследник кнеза Лазара, **Стефан Лазаревић** (1389–1427), добио је у Цариграду од византијског цара титулу **деспота**. Србија је тиме постала **деспотовина**. Деспот Стефан пренео је престоницу у **Београд**. У дугом и мирном периоду, без ратова, деспот Стефан је помогао да се Србија привредно развије. Нарочито су напредовали **рударство** и **трговина**. Територији Србије поново су прикључени **Зета** (стара Дукља) и **Косово** (област Бранковића). Њене границе опет су биле од Дунава и Саве до Јадранског мора.

▼ Манастир Манасија

Деспота Стефана Лазаревића наследио је **Ђурађ Бранковић** (1427–1456), син Вука Бранковића. Он је престоницу преселио у Смедерево, које је обзидео каменом и високим кулама крај дунавске обале.

У доба деспота Ђурђа Бранковића отпочели су **турско-угарски ратови**. Они су најчешће вођени на територији Србије. Због тога је турски султан **Мехмед II Освајач** одлучио да најпре потпуно покори све балканске државе. Турци су **1453.** године заузели **Цариград** и заувек срушили **Византијско царство**. После смрти деспота Ђурђа Бранковића Турци су **1459.** године заузели Смедерево и срушили **Српску деспотовину**.

▲ Смедерево, највећи средњовековни град на Дунаву.

▲ Ђурађ Бранковић с породицом

ИСТОРИЈА +

Манастир Манасија или Ресава задужбина је деспота Стефана Лазаревића. Подигнут је почетком XIV века и прочуо се као средиште књижевне делатности. Ради одбране од Турака цркву су штитиле куле и зидови.

▲ Цетињски манастир

▲ Грб Црнојевића

У **Босни** су се међусобно бориле три великашке породице: Хрватинићи, Павловићи и Косаче. Стефан Вукчић Косача, потомак војводе Влатка Вуковића, издвојио је своју област из Босанске краљевине и прогласио се за **херцега од светог Саве**. По тој титули област Косача названа је **Херцеговина**. Преостали део Босне Турци су лако заузели **1463.** године. Херцеговина је пала под турску власт **1498.** године.

Из покорене Српске деспотовине, једино су још одолевали **Црнојевићи**, који су се склонили у брда Црне Горе, око **Цетиња**. Ипак, и они су покорени **1496.** године.

- Које године је Византија пала под турску власт?
- Које године је Српска деспотовина пала под турску власт?
- Које привредне гране су биле најразвијеније у доба Српске деспотовине?
- Када су започели турско-угарски ратови?
- Који град је био српска престоница у време пада Деспотовине под турску власт?
- Шта је олакшало положај хришћанских држава на Балкану после 1402. године?
- Због чега је турски султан Мехмед II Освајач одлучио да коначно покори све балканске државе?

РЕЗИМЕ

Пред најездом Турака стајала је Моравска Србија, којом је из Крушевца владао кнез Лазар. Он је одолевао налетима турске војске све до Косовске битке 1389. године. У тој бици погинули су и кнез Лазар и турски султан Мурат. Али, Муратов наследник, Бајазит, који је Моравску Србију и Византију ставио у вазални положај, заробљен је у великој бици са Монгилма, код Ангоре, 1402. године. Балканске земље и Византија могле су да предахну извесно време од даљих турских надирања. Србија се уздигла у ранг Деспотовине, којом је владао син кнеза Лазара, деспот Стефан Лазаревић. Београд постаје српска престоница, а средиште књижевног живота постао је манастир Манасија (Ресава). Његов наследник, деспот Ђурађ Бранковић, преместио је престоницу у Смедерево, које је начинио највећом тврђавом на Дунаву. Међутим, под војском султана Мехмеда II Освајача, падале су војске свих балканских земаља. Византија је пала 1453. године, Српска деспотовина 1459. године, Босна 1463. године, Херцеговина 1498. године и Црна Гора 1496. године. Турско царство, у свом ширењу на запад, имало је пред собом моћну Угарску краљевину.

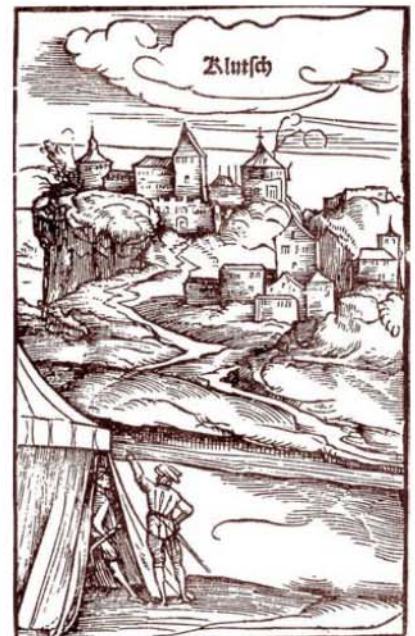
8. БОСНА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Босанска држава настала је око горњег тока **реке Босне**. Њен први познати владар био је **бан Кулин** (1180–1204). Док је током ранијих векова Босна улазила у састав српске државе, у XI и XII веку за превласт у Босни отимале су се Угарска и Византија. Тако је и бан Кулин најпре почео да влада под окриљем Византије, а владавину је завршио под врховном влашћу угарског краља. Добре односе одржавао је са Србијом и Дубровником, нарочито са дубровачким трговцима којима није наплаћивао царину на продату робу.

◀ Средњовековни град Благај, подигнут над извором Буне

Град Кључ у Босни, гравира

У средњовековној Босни постојала је посебна „**црква босанска**“, коју су и православна и католичка црква сматрале **јеретичком** – отпадничком од правог хришћанства. Босански владари пружали су заштиту јеретичима. Неки од њих су долазили из приморја – и називани су „патаренима“, док су се неки у Босну склањали протерани из Србије и Бугарске, а називани су „богумилима“.

Захваљујући бројним рудницама Босна је доживљавала брз привредни развој. По олово, бакар и сребро долазили су трговци са разних страна. Око сваког рудника ницала су велика градска насеља.

Босна је територијално највећи обим достигла у XIV веку. За време владавине бана **Стјепана I Котроманића** (1314–1353) записано је да бан Стјепан држи земље „од Саве до мора и од Цетине до Дрине“.

▲ Печат бана Стјепана I Котроманића

▲ Златник краља Стефана Твртка

▲ Надгробни споменик (стећак) у Босни

Освајања је наставио **Твртко I Котроманић** (1353–1391), синовац бана Стјепана. Заједно са кнезом Лазаром он је потиснуо моћног српског великаша жупана Николу Алтомановића и Босни припојио половину његове територије. Будући да је тада постао господар дела српске државе, босански бан је одлучио да се крунише за краља. Он је истицао своје сродство с владарским родом Немањића, који се угасио смрћу цара Уроша 1371. године. У манастиру **Милешеви**, на Лиму, Твртко се **1377.** године крунисао **двоструким венцем**, односно двоструком круном. Тиме је савременицима ставио до знања да је крунисан за **краља Срба и Босне**. Пред крај своје владавине Стефан Твртко запосео је приморске градове и острва. Од тада се називао **краљем Срба, Босне, Далмације, Хрватске и Приморја**. Босна је под његовом владавином доживела свој врхунац.

У XV веку Босном су овладале великашке породице Хрватинићи, Павловићи и Косаче, које су игнорисале власт краља и, практично, поделиле територију на три дела. Косаче су одвојиле јужни део, који је касније назван Херцеговина. Под најездом Турака убрзо су сви делови Босне пали под османлијску власт.

Ко је био „краљ Срба“ у време Косовске битке?
Због чега је Твртко I Котроманић одлучио да се крунише за „краља Срба и Босне“?
Који народ је живео у средњовековној Босни?
Шта је карактерисало средњовековну „цркву босанску“?
Шта је Херцеговина и када је она настала?
Када је Босна пала под турску власт?
Када је Херцеговина пала под турску власт?

РЕЗИМЕ

Босанска држава у средњем веку добила је име по реци Босни, око чијег горњег тока је били средиште земље. Потпадала је под власт и Србије, и Угарске, и Византије. Њен први познати владар звао се бан Кулин (1180–1204), а владарска династија која је осамосталила и проширила босанску државу звала се Котроманић. Имала је посебну „цркву босанску“, коју су и православни и католички хришћани сматрали јеретичком. У време бана Стјепана I Котроманића (1314–1353), границе Босне биле су „од Саве до мора и од Цетине до Дрине“. Његов наследник Твртко I (1353–1391), после гашења Српског царства, као сродник Немањића, прогласио се у манастиру Милешеви за „краља Срба и Босне“. Међутим, већ после његове смрти, Босанску краљвину поделили су великаши између себе на три области. Област Павловића, на истоку, област Косача, на југу (каснија Херцеговина) и област Хрватинића, на западу. Тако подељена Босна лако је пала под турску власт 1463. године. Само њен јужни део, Херцеговина, одолевао је до 1498. године.

Грб Котроманића

ИСТОРИЈА (МОЈА ОТАЏБИНА СРБИЈА)

за узраст 4, 5. и 6. разред (у дијаспори)

ВЕЖБАЊА

1. Један становник Београда је живео од 1420. до 1496. године. Којим државама је припадао Београд за време његовог живота?

2. Који град је представљао највећу тврђаву на Дунаву у 15. веку?

3. Који град на Балканском полуострву је био престоница Отоманског царства у време Косовске битке?

4. После ког великог догађаја (и које године) је Србија постала деспотовина?

5. Којим догађајем и које године је престало да постоји српско средњовековно царство?

6. Наведи све градове за које знаш да су представљали престонице српске средњовековне државе.

7. У сливу које реке су се у највећем броју населили Срби по досељавању на Балканско полуострво?

8. Који од ових народа није припадао Илирима: Далмати, Скордисци, Аутаријати, Трачани? Због чега су Римљани лако покорили илирска племена?

9. Због чега су Римљани лако покорили илирска племена?

10. Који је народ међу староседеоцима Балкана имао најразвијенију цивилизацију и културу?

11. Због чега Сава Немањић није ишао у Цариград да тражи осамостаљење Српске цркве?

12. Направи правилан хронолошки редослед наведених српских средњовековних владара:

краљ Милутин

деспот Ђурађ Бранковић

краљ Стефан Дечански

велики жупан Стефан Немања

деспот Стефан Лазаревић

краљ Стефан Првовенчани

цар Урош

кнез Лазар

краљ Драгутин

цар Душан

13. Повежи српске средњовековне владаре и њихове задужбине:

Грачаница

краљ Стефан Дечански

Високи Дечани

кнез Лазар

Студеница

деспот Стефан Лазаревић

Жича

краљ Стефан Првовенчани

Раваница

краљ Милутин

Манасија

Стефан Немања

14. Поред година наведи називе српских средњовековних држава које су тада пале под турску власт:

1459. _____

1463. _____

1498. _____

1496. _____

15. Који владар је носио титулу краља Срба у време Косовске битке?

16. Како се звала средњовековна владарска династија у Босни?

Проф. др Милутин Тадић,
др Коста Николић

Моја отаџбина Србија
учбеник за IV, V и VI разред
посебан програм основног образовања
и васпитања у иностранству

Прво издање, 2011. година

Издавач
Завод за учбенике
Београд
Обилићев венац 5
www.zavod.co.rs

Лектор
Мирослава Ружић-Зечевић
Биљана Несторовић

Ликовни уредник
Аида Спасић

Дизајн
Наташа Доловачки

Корице
Небојша Доловачки

Графички уредник
Слађана Манојловић

Карте
архив Завода за учбенике
Милутин Тадић

Коректор
Петар Босанац

Фотографије
Архив Завода за учбенике
Душица Видановић
Милутин Тадић

Обим: 8,5 штампарских табака

Формат: 20,5 cm × 26,5 cm

